

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vliv norského vězeňství na dílčí úrovně českého vězeňského systému

Bc. Michaela Nováková

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vliv norského vězeňství na dílčí úrovně českého vězeňského systému

Michaela Nováková

Vedoucí práce: Mgr. Lukáš Dirga, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Krajková, duben 2022

Poděkování

Poděkování patří všem účastníkům a osobám, které se podíleli na realizaci mého výzkumu. Také děkuji nejmenované organizaci za důvěru, která mi byla po čas spolupráce projevena a zejména také dvěma sociálními pracovnícím, které se mě ve věznicích ujaly a byly k dispozici a ochotny mi vždy pomoci v době mé přítomnosti.

Opomenout nesmím ani rodinu, která byla velkou oporou při mém magisterském studiu a v posledních fázích psaní diplomové práce velkou motivací.

Speciální poděkování bych ráda věnovala hlavně vedoucímu diplomové práce Mgr. Lukášovi Dirgovi, Ph.D., který mi zprostředkoval množství informací. Děkuji za jeho věcné připomínky, čas strávený konzultováním, jeho profesionální, ale také lidský přístup při vedení mé práce. Vážím si trpělivosti, které mi bylo dopřáno a uvědomuji si, že pro moji práci mělo jeho vedení neocenitelný přínos.

Obsah

1. ÚVOD.....	6
2. TEORETICKÁ ČÁST.....	8
2.1 Proměnlivý vývoj vězeňství	8
2.2 Reforma českého vězeňství	13
2.3 Mezinárodní spolupráce jako nástroj reformy českého vězeňství.....	15
2.4 Podoba spolupráce a vliv norského vězeňství	20
2.5 Kultura ve věznicích.....	22
3. METODOLOGICKÁ ČÁST	28
3.1 Nepřístupnost vězeňského prostředí.....	29
3.2 Budování vztahů a větší obeznámenost s každodenní praxí.....	30
3.3 Realizace rozhovorů	31
3.4 Realizace etnografie ve vězení	33
3.5 Analýza získaných dat	34
4. EMPIRICKÁ ČÁST	36
4.1 Norský vliv	36
4.2 Aplikovatelnost norských principů.....	38
4.3 Informovanost, přímá zkušenost, stereotypní nahlížení	39
4.4 Nedostatek zaměstnanců a odlišná vězeňská populace	41
4.5 Kultura v českých věznicích.....	44
4.6 Hegemonní pozice v oblasti vězeňství	46
5. ZÁVĚR.....	50
6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	52
7. RESUMÉ	58

1. ÚVOD

Vězeňství je jednou z klíčových společenských institucí, ke které obrací pozornost řada odborníků a vědců. Sociální vědy nejsou výjimkou (Dirga 2021). Zároveň se jedná o instituci proměnlivou, což v českém kontextu souvisí zejména se specifickým politicko-historickým vývojem. Minimálně od roku 1989 se české vězeňství vydalo na cestu postupné transformace. Řada autorů se snažila a snaží této proměně porozumět a reflektovat její ideové zdroje a praktické dopady do praxe (Dirga 2020). Jednou z významných oblastí je mezinárodní spolupráce, přičemž na mezinárodní scéně v posledních letech přebírá dominantní pozici Norsko a jeho vězeňský systém. To částečně dopadá i na Českou republiku. Předkládaná práce si klade za cíl popsat podoby vlivu norského modelu na české vězeňství a reflektovat perspektivy jeho aktérů. Z provedených výzkumů vyplývá, že právě aktéři vězeňské každodennosti jsou klíčovými realizátory zamýšlených změn. Jejich případná distance od stanovených cílů či ideových zdrojů může v praxi vyvolávat řadu nezamýšlených důsledků. V českém kontextu takto pojatý výzkum doposud realizován nebyl. Má výzkumná otázka tedy zní: *„Jakým způsobem je ovlivněno české porevoluční vězeňství norským modelem a jak tento vliv reflektují jeho aktéři?“* Předkládané argumenty vychází z vlastního kvalitativního výzkumu založeného na polostrukturovaných rozhovorech s vybranými aktéry českého vězeňství, na pozorování uvnitř některých českých věznic a na analýze relevantních dokumentů.

Pro pochopení a možnou interpretaci získaných dat je potřebné zajímat se o kontext českého vězeňství a kontext aplikace norského vlivu. Současně považuji za důležité reflektovat svoji pozici, jakožto výzkumníka a prezentovat metodologické postupy, kterých jsem při realizaci výzkumu využila. V důsledku toho jsem si práci rozdělila do tří částí, které na sebe navazují. První (teoretická) část začíná pojednáním o proměnlivém vývoji vězeňství, ve kterém dochází k diskusi nad ústupem či zesílením procesu humanizace v kontextu světových vězeňství. Dilema, které vzniká při zamyšlení se nad moderním zaváděním humanizujících tendencí, vytváří otázku, zdali se jedná o reálnou snahu prosazovat tyto tendence v praxi či se jedná o pouhou „kouřovou clonu“. Stěžejním argumentem podporující proces humanizace může být současná kolonizace vězeňství, ve které se norský model stává tím základním vzorem hodný následování. Dále navazuji kapitolou „Reforma českého vězeňství“, ve které se snažím přiblížit kontext vývoje českého vězeňství po roce 1989. Na základě analýzy strategických dokumentů Ministerstva spravedlnosti České republiky (dále jen „MSP“) a Vězeňské služby České republiky (dále jen „VS ČR“), identifikuji současné směřování českého porevolučního vězeňství a

pokračuji kapitolou „Mezinárodní spolupráce jako nástroj reformy českého vězeňství“, ve které popisuji česko-norskou spolupráci jako jednu z několika strategií, kterou si Česká republika klade za cíl pro naplnění reformních ideálů. V následující kapitole „Podoba spolupráce a vlivu norského vězeňství“ se již zabývám specifiky norského vlivu a definuji ekonomickou, koncepční a abstraktní úroveň, ve kterých se tento vliv projevuje. V závěru teoretické části jsem neopomněla zabývat se konceptem kultury ve věznici, snažím se ukázat na různá pojetí tohoto konceptu, definovat jej a poukázat na důležitost kultury ve věznici v případě aplikace norských principů do praxe českého vězeňství.

Ve druhé (metodologické) části práce považuji za důležité informovat čtenáře o metodologii výzkumu. Popsala jsem tedy, jaké metodologické postupy jsem ve svém výzkumu využila, proč jsem je využila a současně refletovala, jaká omezení mi stála na cestě k dosažení mého výzkumného cíle. Následně jsem se již soustředila na samotná zjištění, která nabízím v další a zároveň poslední (empirické) části práce.

Výsledná zjištění v empirické části práce jsem si rozdělila do kapitol „Norský vliv“, ve které reflektuji, jak se vůbec norský princip v českém vězeňství reálně projevuje, „Perspektiva aktérů českého vězeňství“, ve které navazuji zjištěními, jak jej přijímají vybraní aktéři. V důsledku různých perspektiv dále pokračuji kapitolou „Informovanost a přímá zkušenost“, „Nedostatek zaměstnanců a odlišná vězeňská populace“, ve kterých se snažím přiblížit jednotlivé výpovědi respondentů, ze kterých jsem zachytila možná vysvětlení aktérských perspektiv. Následuji kapitolou „Kultura ve věznici“, ve které prostřednictvím teoretických východisek hodnotím, jak pohlízejí vybraní aktéři na morální klima ve vězeňském prostředí a zdali je možné norský princip vůbec v kontextu českého vězeňství aplikovat. V závěru empirické části jsem se pokusila reflektovat i finanční situaci České republiky, která může být jednou z příčin zájmu o prosazování norských principů.

Závěr mé práce posléze zahrnuje kritickou reflexi aplikovatelnosti norského vlivu v českém vězeňském prostředí, vyzdvihuje hlavní zjištění a poskytuje možná doporučení pro budoucí výzkum a budoucí strategické plánování příslušných orgánů.

2. TEORETICKÁ ČÁST

Tato část práce shrnuje teoretické poznatky, ze kterých jsem ve své práci vycházela a které se staly základem pro interpretaci vlastních zjištění, která nabízím v empirické části předkládané diplomové práce.

2.1 Proměnlivý vývoj vězeňství

Vězeňství je jednou z klíčových společenských institucí a oblastí výkonu státní moci, která dlouhodobě přitahuje pozornost odborníků napříč různými vědními odvětvími. V tomto ohledu jsou aktivní zejména sociální vědy, které již dlouhodobě diskutují o vývoji vězeňství¹ (Dirga 2020). Za jednoho z významných představitelů sociologie, vyjadřujících se k této otázce, je označován Michel Foucault. Vývoj vězeňství odráží dle Foucaulta proměnu moci, která se sice transformovala, ale je ve svém základu pořád stejně represivní². V knize *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení* (2000) hovoří Foucault o proměně mocenských praktik, které v průběhu let transformují svoji podobu, a ačkoliv se na první pohled může zdát, že se penitenciární péče vyvíjí s ohledem na lidská práva a humanizující tendence, není tomu podle Foucaulta úplně tak (Foucault 2000).

Současným převažujícím trendem ve vytváření moderního vězeňství je snaha (alespoň proklamativní) o humanizaci vězeňských systémů a zacházení s vězněnými osobami. Tato snaha se odráží a je ukotvena v řadě mezinárodních dokumentů a úmluv³. Jednotlivé státy se ve

¹ Součástí odborných diskusí je například reflexe Zdeňka Karabce, jež hovořil o funkcích trestu odnětí svobody, které se v průběhu let transformují (Karabec 2001). Taktéž například Gerlinda Šmausová, která upozorňovala na stále sofistikovanější reprodukci nerovností, které se v průběhu let ustavují na základě principů trestní politiky (Šmausová 1994, 1998 in Dirga 2020) nebo řada autorů, mezi které můžeme zařadit Jana Synka, Lukáše Dirgu, Vanessa Barker, Davida Garlanda, kteří popisovali proměnlivý vývoj vězeňství s ohledem na humanizující tendence (Synek 2013; Dirga 2020; Barker 2013; Garland 2001).

² Vývoj vězeňství si rozdělil do čtyř na sebe navazujících fází. První období, které nazývá fází mučení, je charakteristické tím, že se k trestání odsouzeného využívaly nehumánní praktiky, jako například tresty založené na fyzické bolesti a mučení s cílem usmrtit odsouzeného. V tomto období byl trest chápán jako bolestivá odplata pannonníka, kterou chtěl dát najevo svou moc. Pod tlakem požadavků společnosti se později výkon trestu uzákonil a k výkonu trestu se začaly používat jiné techniky (fáze trestání). Dále transformace trestání pokračovala důrazem na disciplinaci a usměrnění „neposlušných“ těl jedinců. Z fáze disciplinace se vývoj pojetí trestu dostal až do fáze věznění, kdy jsou pro výkon trestu zřízená vězeňská zařízení (Foucault 2000: 33-38).

³ Lze doložit například Evropskými vězeňskými pravidly nebo dokumentem Standardní mezinárodní pravidla pro zacházení s vězněnými (známá jako Nelson Mandela Rules). Dostupné na: <https://rm.coe.int/09000016809ee581>, https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/ZARIZENI/Veznice/Pravidla-Nelsona-Mandely.pdf

zvyšující míře zavazují k jejich dodržování, ale i přesto se k naplňování požadavku humanizace vězeňství staví někteří odborníci spíše kriticky⁴.

David Garland ve svém díle *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society* (2001) popsal dva přístupy ke způsobům trestání. První přístup nazývá penal welfarism, který vychází z humanizujících a rehabilitativních ideálů, druhý nazývá otevřeně represivní přístup, který je naopak charakteristický nadužíváním násilí. Na základě svého bádání dospěl k závěru, že v rámci tehdejšího USA nedocházelo k výraznému posunu směrem k humanizaci, ale naopak docházelo spíše k vývoji opačnému, který označil za punitive turn. Garlandova teorie se poté stala východiskem pro výzkum Deborah Drake (2012), která analyzovala britské vězeňství a dospěla k obdobnému závěru jako Garland v USA. Na základě těchto zkušeností je možné diskutovat, že moderní ideologie vězeňství sice usiluje o humanizující principy, při kterých bude využíváno přístupu penal welfarism, ale i přes to v každodenní praxi spíše převažuje přístup inklinující k využívání represe, i v případech, ve kterých není nezbytná ani žádoucí (Garland 2001; Drake 2012).

Taktéž i Gerlinda Šmausová uvádí, že současný proces humanizace je jen snahou vytvořit si politický rámec a administrativně zajistit instituci vězeňství (Šmausová 1994). Lukáš Dirga ve své knize poté shrnuje myšlenky těchto a dalších zastánců kritické teorie vězeňství a používá pojem „kouřová clona“, „*kteřá brání kritické reflexi přístupů mocenských autorit k marginalizovaným odsouzeným a k zamaskování faktu, že vězeňství v oblasti lidských práv ze své podstaty selhává*“ (Dirga 2020: 38). Využívání rétoriky lidských práv v této oblasti je dle představitelů kritického přístupu využíváno jen na symbolické úrovni (Foucault 2000; Šmausová 1994).

Z perspektivy představitelů kritického přístupu lze diskutovat o tom, zdali je vězeňství humanizované a pokud ano, do jaké míry (Dirga 2020). Na druhou stranu, prostupující zájem o humanizaci výkonu trestu⁵ se odráží ve tvorbě a přijímání řady mezinárodních dokumentů,

⁴ Humanizaci vězeňství lze chápat jako proces praktického naplňování a dodržování lidských práv, ale současně je vhodné vnímat proces humanizace šířeji, a to jako proces změny způsobu myšlení a přístupu k dané problematice (Dirga 2020).

⁵ Humanizace vězeňství v obecné rovině může postihnout mnoho oblastí, já se však vyjadřuji k humanizaci výkonu trestu odnětí svobody, neboť je to jedno z nejviditelnějších a aktuálně řešených témat humanizace.

kteří mají za cíl jasně demonstrovat směřování (evropského) vězeňství, definovat základní humanizační pravidla a principy a nastavit systém jejich implementace do praxe.

Jedním z významných dokumentů, který vznikl za účelem ochrany lidských práv během výkonu trestu odnětí svobody, je Doporučení výborů ministrů Rady Evropy zvaný Evropská vězeňská pravidla⁶, která jsou považována za nejdůležitější dokument mezinárodní penologie (Kalvodová 1997). Tato doporučení mají povahu tzv. „soft law“, nejsou právně závazná, ale jak hodnotí Kalvodová a zároveň je v praxi vidět, i tak se členské státy inspirují a tato doporučení výrazně integrují do legislativních i praktických rámců vztahující se k činnosti v oblasti vězeňství (Kalvodová 1997). Poukázat můžeme i na Českou republiku, která Evropských vězeňských pravidel využívala a inspirovala se jimi v průběhu vytváření koncepcí reformy českého vězeňství (Kalvodová 1997; Ministerstvo spravedlnosti 2016; Vězeňská služba České republiky 2005). Dalším příkladem mohou být také tzv. Nelson Mandela Rules neboli Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězněnými osobami⁷. Tato pravidla se konkrétně týkají například disciplinárních prostředků, vyšetřování mučení nebo tento dokument řeší respekt k důstojnosti odsouzeného (Kancelář veřejného ochránce lidských práv 2021).

Z těchto a dalších mezinárodních úmluv zabývajících se podmínkami ve věznicích je patrné, že vězeňství ve své moderní fázi vypadá více humanizované a s tím současně se transformuje podoba a účel výkonu trestu⁸. Historie vězeňství ve světovém i českém kontextu je důkazem toho, že funkce trestu může být různorodá a proměnlivá⁹. S ohledem na vzrůstající tendence humanizovat vězeňství je stále více upřednostňován rehabilitativní charakter výkonu

⁶ Originální název aktuálně platného dokumentu je Recommendation Rec (2006)2rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules. Dokument je volně dostupný na internetu, například zde: <https://rm.coe.int/09000016809ee581>

⁷ Pravidla Organizace spojených národů (dále jen OSN) o minimálních standardech zacházení s vězněnými osobami jsou dostupná na internetu, například zde: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/ZARIZENI/Veznice/Pravidla-Nelsona-Mandely.pdf

⁸ Dle hlavní zásady výkonu trestu odnětí svobody, která je uvedena v zákoně č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody a definovaná v prvním odstavci § 2 takto: „*trest může být vykonáván jen takovým způsobem, který respektuje důstojnost osobnosti odsouzeného a omezuje škodlivé účinky zbavení svobody; tím však nesmí být ohrožena potřeba ochrany společnosti*“. Takto formulovaná zásada výkonu trestu odnětí svobody představuje formální základ humanizované penitenciární péče.

⁹ Jak uvádí Zdeněk Karabec ve svém článku *K problematice trestání a trestů* (2001) funkce trestu může spočívat v izolaci odsouzeného či v odstrašení jedince k páčání dalšího trestného činu, ale i celé společnosti. Zároveň Karabec uvádí, že funkcí věznění může být rehabilitace nebo naopak represe. Dále můžeme poukázat na určitou kompenzaci obětem trestných činů. Vězení nabízí řadu možných nástrojů, které mohou fungovat rozmanitě, sám Karabec si je vědom proměnlivého charakteru vězení a poukazuje na jistou renesanci v retributivním pojetí trestu a dává ji do souvislosti se skepsí nad výsledky rehabilitativního záměru (Karabec 2001).

trestu. Ve světovém měřítku si můžeme všimnout snižování používání výkonu trestu smrti, současně se rozšiřují práva odsouzených a začíná se například využívat alternativních trestů, které mohou nahrazovat trest odnětí svobody (Amnesty International 2019; Ministerstvo spravedlnosti České republiky 2017). Podoba moderní fáze vězeňství ovlivňuje i samotnou Českou republiku, která v posledních desetiletích prochází reformou.

V současné době nalezneme v teoretických koncepcích zaměřujících se na oblast vězeňství množství pochybností nad moderním vývojem. Aktuálním příkladem může kritická diskuse Baz Dreisinger o příčinách kriminální činnosti či diskuse o důvodech uvěznění¹⁰. Na druhou stranu se ale ocitáme v době, kdy lze vnímat změnu na úrovni „kolonizace vězeňství“. Sama Baz Dreisinger poukazuje ještě na amerikanizaci vězeňství¹¹. Nyní lze ale hovořit o norském modelu vězeňství, který se stává ve světě čím dál tím významnějším a přebírá tak dominantní roli dříve zastávanou americkým vězeňstvím. Díky statistickým ukazatelům, poukazujícím na úspěšnost norského modelu vězeňství¹², ale také díky své činnosti v podobě financování prostřednictvím tzv. Norských fondů, aktivní participaci a bilaterální spolupráci se zainteresovanými partnery, se Norsko stalo vzorem hodný následování¹³. V současné době i USA hledá inspiraci v norském vězeňství a snaží se integrovat ideu norského modelu (Labutta 2017; Rose, Simpson, Ward, Longlaker, Naylor 2013)¹⁴. Na druhou stranu, ne každý hodnotí norské vězeňství jako ideál hodný následování. Existuje i řada autorů, kteří naopak upozorňují na to, že

¹⁰ Baz Dreisinger, autorka knihy *Incarceration Nations: A Journey to Justice in Prisons Around the World* (2017), poukazuje na shodu podoby vězeňských systémů, které měla možnost navštívit a dává ji do souvislosti s amerikanizací vězeňství. Autorka měla možnost navštívit 9 věznic ve světě, ve kterých zkoumala aktuální situaci a zabývala se otázkou, proč nelze změnit podle ní neefektivní vězeňský systém. Dle jejího přesvědčení se vězení ve světě podobaly ve velké míře tomu americkému, vězeňskou populaci tvořili nejčastěji zástupci etnických minorit a jedinci s nízkým socio-ekonomickým statusem. Vězení přirovnává k otroctví a odůvodňuje to ziskem pracovní síly. Dalším poznatkem byl velký poměr uvězněných za trestný čin související s drogami, nejčastěji prodej drog. Podle Dreisinger nejde ale o důsledek kriminální činnosti, ale o důsledek krize. V kriminálním chování hledá příčiny, které nepramení z podstaty individuálního chování, ale z neefektivního vězeňského systému dané země (Dreisinger 2017).

¹¹ Jistě není jediná, americký model vězeňství byl po mnoho let považován za dominantní (který je v dané historické epoše považován za hodný následování). Prvním státem řízená reforma vězeňství proběhla v USA, v té době vznikly dva tradiční vězeňské systémy – pensylvánský, auburnský, z těchto systémů vznikaly režimy nové, smíšené, a právě z USA pramenila inspirace okolním vězeňským systémům.

¹² V mezinárodním kontextu je za nejdůležitější ukazatel efektivity vězeňství považována míra kriminální recidivy (Dirga 2020; Rozum, Tomášek, Vlach, Háková 2016).

¹³ Norsko kromě České republiky spolupracuje prostřednictvím Norských fondů s celou řadou dalších zemí, například Litva, Bulharsko, Chorvatsko, Slovinsko, Rumunsko (EEA grants and Norway grants 2019).

¹⁴ Také dle mediálního zobrazení a mediálních článků, například zde: https://www.huffpost.com/entry/norway-american-prison-system-reform_n_5d5ab979e4b0eb875f270db1 nebo také zde <https://edition.cnn.com/2018/03/08/us/prison-reform-north-dakota-norway/index.html>, citováno dne: 03.06.2021

norské vězeňství není tak efektivní a idylické, jak by se mohlo zdát. Například Vanessa Barker přirovnává norský exceptionalismus¹⁵ k železné kleci, která na jednu stranu umožňuje nezávislost jedince, na druhou stranu mu ji bere. Barker zpochybňuje solidaritu, která ve své podstatě poskytuje autonomii a materiální well-being, ale přitom porušuje práva a svobody jednotlivců¹⁶ (Barker 2013).

Obdobnou kritiku norského vězeňství s ohledem na zacházení s cizinci ve výkonu trestu nalezneme i v textu Pakese a Holta, kteří popisovali norské vězeňství jako rozštěpené. Praxe výkonu trestu nativních obyvatel země je odlišná od té, která se týká cizinců (Pakes, Holt 2017). Hlavním nástrojem v norském vězeňství je princip normalizace¹⁷. Dle autorů se ale tento princip netýká všech, zejména se netýká cizinců. Osoby, které budou po čase ze země deportovány se zpravidla umísťují do věznice nedaleko mezinárodního letiště Oslo Gardemoen. Na první pohled se může zdát, že se norská praxe v této věznici neliší, avšak Pakes a Holt poukazují na rozporuplné dilema principu normalizace. V této věznici mají zaměstnanci k dispozici vybavení pro zásahy a nepokoje, zaměstnanci jsou pravidelně školeni, jak postupovat při nepokojích ve věznici (Pakes, Holt 2017). Současně také autoři vyzdvihují statistické záznamy o cizincích ve výkonu trestu odnětí svobody v Norsku a označují zmiňovanou věznici za věznici segregovanou od ostatních zařízení pro tyto účely. Kromě uvedených skutečností autoři poukazují také na tendence segregovat cizince od nativních obyvatel na příkladu placené spolupráce Norska a Nizozemska, kdy již došlo k přesunu několika cizinců z norské věznice do věznice v Nizozemí¹⁸ (Pakes, Holt 2017).

¹⁵ Norský exceptionalismus definovali Pratt a Eriksson jako koncept, který popisuje norské/skandinávské země jako země, které mají mírnější a humánnější trestní politiku, díky sociálnímu systému, který je charakteristický zejména velkou mírou sociální soudržnosti, konformitou a rovnostářstvím (Pratt, Eriksson 2012).

¹⁶ Paradox univerzálnosti a exkluzivity narušuje humanitu, která je v norské ideologii tolik deklarována. Vanessa Barker to ilustruje na příkladu deportace zahraničních pachatelů trestných činů, na povinné léčbě alkoholiků a drogově závislých jedinců nebo například na reportu veřejného ochránce lidských práv ve Švédsku. Ten deklaroval, že dochází k nesprávnému užití zákona v ohledech, kdy bylo nakládáno s cizinci a také prohlásil, že migranti čelí jiným podmínkám, které s sebou přináší více deprivací, než kterým čelí národní příslušníci (Barker 2013: 6). Tyto skutečnosti poté přímo nerezonují s ideologií humanizace, a tak se Barker domnívá, že norská ideologie vězeňství není ideální inspirací pro ostatní státy (Barker 2013).

¹⁷ Přístup normalizace v pojetí vězeňství znamená snahu transformovat vězeňství tak, aby se co nejvíce podobalo normálnímu životu, tak aby byly zachovány všechny zásady občanských práv. Odsouzení mají například stejnou možnost se vzdělávat, mají stejné materiály (Rentzmann 1996).

¹⁸ Také lze tendenci segregace cizinců v Norsku doložit návrhem norské protiimigrační strany, která vyjádřila zájem o politiku vyloučení cizinců z nápravných zařízení a zajištění kapacity ve východoevropských zemích pro tyto vyloučené osoby (Pakes, Holt 2017: 71). Z hlediska mezinárodní komparace vězeňských systémů může být

Dřívější inspirací byl americký vězeňský systém, poté následovala kritika a určitý odklon k aktuálnímu norskému modelu vězeňství. Nyní je otázkou, kam bude nadále směřovat norský model vězeňství a do jaké míry bude přijímán. Hlavním proklamovaným specifikem norského vězeňského modelu je výrazný důraz na tzv. kulturu ve věznicích. Kritika vývoje vězeňství v mnoha případech poukazovala právě na tento koncept a na jakousi intoleranci zaměstnanců. Tzv. „kouřová clona“ (psaná pravidla, kodifikace lidských práv, proces humanizace) slouží dle kritiků k zakrytí úplně jiné praxe. Pokud se ve světě podaří prosadit mimo jiné důraz na kulturu ve věznicích, která je v norském prostředí významným prvkem, může dojít k podstatné změně vnímání samotné práce ve věznicích. Detailně se konceptu kultury ve věznicích věnuji v páté kapitole teoretické části.

2.2 Reforma českého vězeňství

Historie naší země před rokem 1989 prošla řadou zásadních událostí, které podobu českého vězeňství ovlivňovaly, a to takovým způsobem, že nebylo možné prosazovat lidská práva a svobody v takové míře, jako je to možné v současném období. Lukáš Dirga označil vývoj vězeňství České republiky jako trnitou cestu k humanismu, přičemž za pomyslné trny považoval období komunismu a nacismu (Dirga 2020). Právě tato období byla charakteristická silnou represí a potlačováním lidských práv. Sametovou revoluci a následnou přeměnu totalitních režimů na demokracii lze považovat za počátek moderního vývoje směrem k humanizaci českého vězeňství (Kýr, Kafková 2007). Po vzniku samostatné České republiky se začaly projevovat snahy na koncepční úrovni v podobě strategického plánování vězeňství. Prvním dokumentem byla Koncepce rozvoje vězeňství ČR, která vznikla dva roky po revoluci. Později v roce 2005 a 2016 vznikly další dvě koncepce, které určovaly směr českého vězeňství. Základním charakteristickým znakem koncepčních změn je depenalizace, decentralizace, depolitizace, demilitarizace a humanizace (Vězeňská služba ČR 2005; Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016). Nutno dodat, že v průběhu vzniku koncepcí Česká republika vstoupila jako člen do Evropské Unie, která se tak stala jednou z velkých inspirací pro vytváření podoby českého vězeňství. V roce 1993 se Česká republika stala rovněž členem Rady Evropy a členem OSN. Tyto tři události mají velký vliv na proměnu českého vězeňství, jelikož se vstupem do těchto organizací naše země zavázala k dodržování standardů, a tak v zásadě tato členství představují určitá východiska moderní transformace českého vězeňského systému.

tato skutečnost vnímána jako významná, nýbrž možnost segregace cizinců v nápravných zařízeních, která v ostatních zemích neexistuje, může hrát roli ve statistické úspěšnosti vězeňství.

Vývojovým trendem českého vězeňství může být například zavádění programů zacházení do rozvrhů odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody. Program zacházení je považován Vězeňskou službou České republiky (dále jen VS ČR) jako „základní forma cílevědomého a komplexního působení na odsouzeného ve výkonu trestu odnětí svobody, zejména slouží k jejich vedení k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplňování účelu trestu“¹⁹ (Vězeňská služba České republiky 2021a). Z koncepcí je patrné, že je na programy zacházení kladen velký důraz, praxe tento zájem potvrzuje. Programy zacházení jsou do ní ve zvyšující se míře integrovány²⁰. Z této perspektivy je patrné, že si představitelé těchto změn uvědomují, že výkon trestu odnětí svobody nemá jen izolační a odstrašující funkci, naopak čím dál tím více je podporována funkce rehabilitativní, tak jak již bylo uvedeno.

Vzestup rehabilitativních záměrů vězeňství může potvrdit i narůstající důraz na postpenitenciární péči. Jedním z dalších koncepčních záměrů je vybudování probačních domů nebo například vznik zabezpečovací detence²¹. Taktéž lze hovořit o důrazu na zaměstnávání či vzdělávání odsouzených, ve kterém můžeme spatřit nápravný a resocializační charakter (Ministerstvo spravedlnosti 2016).

Česká republika vlivem vzrůstajícího důrazu na lidská práva vytváří tendence, jak podporovat humanizaci mimo jiné i ve vězeňství. Kromě zmiňovaných rehabilitativních záměrů se orgány českého vězeňství zaměřují i na samotnou podobu věznic. České věznice se dlouhou dobu potýkají s přeplněností, která taktéž není dobrým humánním prvkem výkonu trestu.

¹⁹ „Zpracovává se na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakteristiku osobnosti a příčiny trestné činnosti v průběhu jeho pobytu na nástupním oddílu. Obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení. Pravidelnou součástí programu zacházení je určení způsobu zaměstnávání odsouzeného, jeho účasti na pracovní terapii, vzdělávání anebo jiné náhradní činnosti, směřující k vytvoření předpokladů pro jeho samostatný způsob života“ (Vězeňská služba České republiky 2021a). Programy zacházení jsou dle §36 Vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 děleny na pracovní aktivity (například úklidové práce, brigádnická činnost), vzdělávací aktivity (například kroužky cizích jazyků, besedy k vybraným tématům) a speciálně výchovné aktivity (například edukace právního a sociálního minima, etikety nebo přístup do knihovny či přístup k televizním pořadům a filmům vybrané pedagogem) (Vězeňská služba České republiky 2021a).

²⁰ Konkrétním příkladem programu zacházení může být program 3Z, program GREPP1, program GREPP2, program PARDON, program KEMP a další (Řeháček 2014). Programy se zaměřují na specifické pachatele trestných činů, může se jednat o pachatele sexuálně motivovaných trestných činů na dětech, pachatele mladistvých, pachatele násilníky či existují programy zacházení pro pachatele různorodé trestné činnosti.

²¹ PDP3 Zpátky do života je aktuálně běžící projekt financovaný Norskými fondy, který cílí na rozšíření a zvýšení dostupnosti standardizovaných resocializačních programů v České republice prostřednictvím zřízení čtyř programových center a probačního domu, který bude poskytovat pobytový resocializační program (Probační a mediační služba České republiky 2021a). Zabezpečovací detence je již od roku 2009 běžnou praxí českého vězeňství. Zatím existují dvě zabezpečovací detence – ve Vazební věznici a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence Brno a ve Věznici a Ústavu pro výkon zabezpečovací detence Opava.

Kromě účelného působení na odsouzené, tak aby byla posléze snížena míra recidivy, je využíváno resortních i meziresortních řešení například v podobě prevence kriminality, častějšího využívání alternativních trestů či spolupráce s Probační a mediační službou, tak aby bylo trestným činům předcházeno a s tím současně docházelo k poklesu vězeňské populace. Ideálním stavem přeplněných věznic by bylo zvýšení ubytovací kapacity, tak aby na odsouzeného vycházelo 6 m² volné ubytovací plochy. Lze předpokládat, že tento problém bude v následujícím období nadále řešen (Ministerstvo spravedlnosti 2016).

Z koncepcí vězeňství také vyplývá důraz na mezinárodní spolupráci. V aktuální koncepci si autoři, tedy jak zástupci VS ČR, tak zástupci resortu justice České republiky, kladou za cíl podporovat projekty inspirované zahraniční praxí (například chov včelstev, vlastní pekárna atd.), využívat zahraniční praxi v posuzování realizace doporučení Světovou zdravotnickou organizací, inspirovat se zahraniční praxí při podpoře resocializačních přístupů nebo například plně využívat zahraničních zdrojů finančních prostředků (Ministerstvo spravedlnosti 2016).

2.3 Mezinárodní spolupráce jako nástroj reformy českého vězeňství

Hlavními nositeli reformy českého vězeňství jsou VS ČR a MSp. Při vytváření reformy českého vězeňství je důraz kladen zejména na spolupráci (jelikož nelze problém řešit izolovaně). Tento fakt dokládají právě vybraní zástupci MSp a VS ČR, kteří jako spoluautoři kooperují a navrhují strategické plánování českého vězeňství v *Koncepci vězeňství do roku 2025* (Ministerstvo spravedlnosti 2016). Spolupráce probíhá například i mezi VS ČR a Probační a mediační službou (dále jen PMS)²² nebo Institutem pro restorativní justici²³. Spolupráce v oblasti vězeňství taktéž neprobíhá pouze v resortu spravedlnosti, reforma vězeňství si žádá současně meziresortní přístup, který můžeme shledat například ve spolupráci VS ČR a Ministerstva

²² Díky této spolupráci dochází k určitému provázání penitenciární a postpenitenciární péče. Současnou snahu můžeme spatřit například v projektu Systém společného vzdělávání, který je realizován pro Probační a mediační službu České republiky, VS ČR a další zainteresované subjekty, za účelem vytvoření společné platformy pro sdílení a předávání zkušeností a posílení vztahů mezi pracovníky (Ministerstvo financí České republiky 2021).

²³ „Podle konceptu restorativní justice je nezbytné, aby při řešení trestného činu byly „věci dány do pořádku“. To znamená, že je kladen důraz na trestným činem zasažené mezilidské vztahy a zdůrazněna orientace na potřeby oběti a trestným činem zasažené komunity“ (Probační a mediační služba České republiky 2021b). Kooperace mezi VS ČR a Institutem pro restorativní justici probíhá například na spolupodílení a tvorbě restorativní strategie v rámci národní koordinační skupiny pro rozvoj restorativní justice. Taktéž VS ČR podporuje aktivitu Institutu pro Restorativní justici skrze rozvoj některých restorativních přístupů a prvků jako součástí odborného zacházení s vězněnými osobami prostřednictvím programů zacházení (Vězeňská služba České republiky 2021a).

práce a sociálních věcí (dále jen MPSV)²⁴. Reforma vězeňství spočívá tedy na národní spolupráci, která je s ohledem na možnosti, které jako členové Rady Evropy, OSN a Evropské Unie máme, doplněná o možnost mezinárodní spolupráce.

Díky národní spolupráci mezi MSp a VS ČR dochází ke společnému strategickému plánování, které lze považovat za jeden z nástrojů prosazování reformy českého vězeňství. Na základě koncepcí vězeňství je popsán současný stav vězeňství, plánovaný stav vězeňství a definované kroky k dosažení stanovených cílů. Jedním ze způsobů, jak poté dochází k naplnění ideálů koncepcí vězeňství, je snaha přiblížit se vězeňským systémům vyspělých zemí, a tak v tuto chvíli můžeme zaznamenat tendence o posilování mezinárodní spolupráce. Strategie mezinárodní spolupráce se promítla například v oblasti plánování podpory vlastní činnosti věznic v rámci provozoven Střediska hospodárné činnosti VS ČR. Autoři plánují vytvořit model, „*který v rámci podnikatelské činnosti věznice umožňuje poskytovat služby hospodářským partnerům. Velkým přínosem těchto provozoven je možnost získat finanční prostředky k zajištění chodu věznice. Vlastní činnost věznic je cestou k získání dodatečných finančních prostředků a plní především resocializační roli ve směru získání pracovních návyků u odsouzených a jejich zapojení do pracovních aktivit*“ (Ministerstvo spravedlnosti 2016: 16). Konkrétním nástrojem k dosažení zmiňovaného cíle je podpora projektů inspirovaných zahraniční praxí, přičemž jako příklad takové praxe autoři uvedli vlastní pekárnu či restauraci zaměstnávající odsouzené, výrobu dárkových předmětů nebo chov včelstev. Inspirovat se zahraniční praxí odborníci současně doporučují i například v oblasti poskytování zdravotních služeb (Ministerstvo spravedlnosti 2016: 16, 78)²⁵.

²⁴ Dokladem takové spolupráce může být například existující meziresortní pracovní skupina k zaměstnávání vězňů, osob po výkonu trestu a osob se záznamem v rejstříku trestů. Tato skupina vznikla na základě dohody ministryně práce a sociálních věcí a ministra spravedlnosti z iniciativy Výboru proti mučení a jinému nelidskému, krutému, ponižujícímu zacházení a trestání, a to jako expertní skupina Komise pro sociální začleňování. „*Členy skupiny jsou zástupci resortů, institucí a organizací, které se zabývají problematikou vězeňství a výkonu trestu (Probační a mediační služba, Vězeňská služba ČR, Úřad práce ČR a další). Pracovní skupina se střídavě setkává na Ministerstvu práce a sociálních věcí a na Ministerstvu spravedlnosti a spolupracuje při tvorbě a aplikaci nástrojů vedoucích k efektivnějšímu začleňování osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody a osob se záznamem v rejstříku do společnosti skrze dostupné začleňující služby či jiné formy podpory*“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí 2021).

²⁵ Jedním z cílů strategické koncepce je zavést moderní metody při poskytování zdravotních služeb. Měla by vzniknout zdravotnická dokumentace, která je zcela v elektronické podobě, současně je cílem poskytnout moderní konzultační a tlumočnické služby „na dálku“. Autoři jsou si vědomi běžného používání takové praxe v zahraničí, a tak navrhuji inspirovat se v zemích, kde jsou tyto metody již využívány (Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016: 78).

Strategické koncepce si kladou jednotlivé kroky k naplnění globálních cílů českého vězeňství, avšak další otázka, která je v tomto ohledu řešena, je otázka financování. Činnost VS ČR je financována především ze státního rozpočtu a z fondů Evropské unie. Dalším doplňkovým příjmem může být i samostatná výdělečná činnost VS ČR ze Středisek hospodářské činnosti²⁶. Vzhledem k tomu, že na národní úrovni není vždy možné získat dostatečné množství finančních zdrojů pro rozvoj v oblasti vězeňství²⁷, dochází tak k využívání alternativních zahraničních zdrojů, kdy můžeme považovat příjem plynoucí z čerpání fondů EHP a Norska (dále pro tyto fondy používám označení Norské fondy) jako další doplňkový zdroj financí (Ministerstvo spravedlnosti 2016).

Evropské fondy

S ohledem na skutečnost, že je Česká republika členem Evropské Unie a zavazuje se tím tak k dodržování určitých pravidel a postupů, je na druhou stranu možným příjemcem finanční podpory ze strany Evropské Unie, která v zájmu evropské politiky soudržnosti poskytuje čerpání z jejích fondů. Fond Evropské Unie představuje nástroj ke snižování ekonomických a sociálních rozdílů mezi členskými státy a jejich regiony. Prostředky z těchto fondů mají zájemci možnost čerpat skrze jednotlivé operační programy. Evropská unie disponuje penězi, které uvolňuje členským státům pro předem definované oblasti (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR 2021). V předešlém programovém období umožnila Evropská Unie České republice dotaci na projekt „*Vytvoření modulu a systému manažerského vzdělávání ve VS ČR*“, který cílí na vzdělávání zaměstnanců VS ČR na manažerských pozicích, tak aby došlo k zefektivnění činnosti celé VS ČR (Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016: 138). Dalším příkladem čerpání Evropských fondů v dřívějším programovém období je projekt „*Zefektivnění vybraných podpůrných procesů Vězeňské služby ČR*“. Cílem projektu byla pasportizace a digitalizace objektů VS ČR (Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016).

²⁶ Je však důležité mít na paměti, že autoři koncepcí nevnímají Střediska hospodářské činnosti jen jako pouhý zdroj financí, činnost plynoucí z těchto středisek plní dle autorů především resocializační roli „*ve směru získání pracovních návyků u odsouzených a jejich zapojení do pracovních aktivit*“ (Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016: 16).

²⁷ Zvyšující se zadlužení České republiky a snaha jej řešit formou snižování výdajů v oblasti veřejných financí se dotýká i systému vězeňství, a tak lze uvažovat, že vývoj reformy českého vězeňství souvisí i s problémem státního rozpočtu.

Norské fondy

Na rozdíl od fondů Evropské unie se Norské fondy výrazně zaměřují na budování spolupráce a výměnu zkušeností (EEA and Norway Grants 2021). Spolupráce probíhá konkrétně mezi Norskem (donorem), které v oblasti vězeňství zastupuje Ředitelství norských nápravných služeb²⁸, Ministerstvem spravedlnosti České republiky či samotnou VS ČR (partnerem projektu) a Ministerstvem financí České republiky (příjemcem). Česká republika vstupem do Evropské unie vstoupila současně i do Evropského hospodářského prostoru, a tak se stala možným příjemce grantů z Norských fondů. Příkladem spolupráce a čerpání těchto fondů je řada projektů, které spadají do oblasti justice a programu Spravedlnost, který je vytvořen přímo na financování v oblasti vězeňství (Ministerstvo financí České republiky 2021). Například PDP 4 Nové Sedlo byl již realizovaný projekt, který cílil na zvýšení prostoru pro práci s odsouzenými, tak aby došlo k úspěšnému návratu do společnosti a snížení budoucí možné trestné činnosti. Předmětem dotace nebylo pouhé financování ale vzájemná kooperace skládající se například ze společných workshopů nebo návštěv norské věznice (Vězeňská služba České republiky 2021b). Typickou praxí spolupráce je i tzv. job shadowing, který má umožnit aktérům českého vězeňství nahlédnout do praxe norského vězeňství, což by mělo ve výsledku vést ke snadnější a efektivnější aplikovatelnosti požadovaných změn. Projektem, který tuto zkušenost může doložit, je například projekt „Systém společného vzdělávání“, který je realizován za účelem vzniku společné platformy²⁹ „pro sdílení a předávání know-how, navazování a posilování kontaktů mezi pracovníky VS ČR, PMS, sociálními kurátory, zaměstnanci NNO a dalšími zaměstnanci a odborníky v relevantních oblastech. Cílem projektu je tedy zkvalitnění péče o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a následně po jejich propuštění prostřednictvím zvýšení kvalifikace a kompetencí osob, které těmto osobám péči poskytují“ (Ministerstvo financí České republiky 2021). Specifikem Norských fondů je podmínka, že se přípravy a realizace projektů účastní vždy nějaký norský subjekt, v případě vězeňství je to Ředitelství norských nápravných služeb, což je výrazný rozdíl od Evropských fondů a zároveň je to strukturální způsob, jak si Norsko zajišťuje skrze finanční nadvládu rozšiřování svého vlivu ve státech, které jsou příjemci dotace. Dále o tom budu hovořit v rámci empirické části.

²⁸ Více informací lze získat na oficiálním webu Ředitelství norských nápravných služeb, který je dostupný zde: <https://www.kriminalomsorgen.no/?cat=516313>

²⁹ K uvedenému projektu proběhl brífink a záznam z něho je dostupný zde: <https://ct24.ceskatelevize.cz/video/3184776-brifink-k-projektu-ministerstva-spravedlnosti-o-vzdelavani-personalu-ve-vezenstvi>

Tak jak již bylo uvedeno, české vězeňství je ovlivňováno i mezinárodní praxí, která na první pohled nemusí působit přímo a nemusí plynout jen z podmínek financování z Norských fondů. Norsko může být inspirací například díky nízké míře recidivy, která je v zemi vykazována³⁰. Nízká míra recidivy je jedním z ukazatelů úspěšnosti vězeňských systému³¹, a tak není překvapivé, že řada zemí považuje norské vězeňství jako jedno z nejúspěšnějších³². Typickou vlastností norského vězeňství je důraz na rehabilitativní charakter výkonu trestu, důraz na integraci restorativní justice do oblasti vězeňství či zavádění procesu normalizace do vězeňského prostředí (Bhuller, Dahl, Løken, Mogstad 2019). Konkrétní praxí je následně vznik a fungování Otevřených věznic, například Otevřená věznice na ostrově Bastøy. Další dobrá zahraniční praxe může plynout ze zkušeností z věznice Halden. Věznice na ostrově Bastøy i věznice Halden jsou známé pro svůj liberální přístup a humánní podmínky ve věznici. Neexistují zde bezpečnostní zařízení jako jsou ostnaté dráty, elektrické ploty, věže nebo ozbrojení strážní. Podoba věznice, podmínky a možnosti se vlivem důrazu na normalizaci transformují tak, aby se odsouzení cítili co nejvíce, jako kdyby byli na svobodě – v mimovězeňském prostředí (Høidal 2018). Kromě samotné podoby výkonu trestu je kladen důraz na zmiňovanou restorativní činnost. Norská ideologie vězeňství vychází z myšlenky, která předpokládá, že s ohledem na místní neexistenci trestu odnětí svobody na doživotí, bude každý vězeň s velkou šancí propuštěn zpět do společnosti. Místo represe by mělo dle norské ideologie vězeňství dojít k urovnání mezilidských vztahů, ke kterému dochází právě díky restorativní činnosti (Gisler, Pruin, Hostettler 2018)³³.

³⁰ Dle statistických údajů z oficiálních webových stránek Ředitelství norské nápravné služby je 13,4 % míra recidivy vyskytující se u žen a 22,9 % je míra recidivy zaznamenaná u mužů – v období od roku 2015 do roku 2018 (Kristoffersen 2019).

³¹ Příslušníci VS ČR ve výzkumu Lukáše Dirgy označují vysokou míru recidivy dokonce jako selhání systému, vnímají míru recidivy v českém vězeňství jako měřítko neúspěchu procesu humanizace (Dirga 2020: 123).

³² Tuto skutečnost mohou doložit řadou komparací vězeňských systému, ve kterých je norské vězeňství v mnoha ohledech vyzdvihováno jako vězeňství lepší, viz Pakes a Holt (2017), Ahal, Haney, Ekhaugen, Brie (2020) nebo lze skutečnost doložit množstvím mediálních zobrazení norského vězeňství jako jednoho z nejúspěšnějších.

³³ Zajímavé je, že ačkoli je restorativní justice v Norsku považována za jednu z nejlepších (The Scottish Government 2019), Česká republika momentálně integruje restorativní justici do českého vězeňství prostřednictvím projektu Restorative Justice: Strategies for change, ve kterém Norsko neparticipuje. Inspirace restorativní justice vychází především z Nizozemí a Irska. Nicméně opět lze uvažovat tak, že mezinárodní spolupráce nemusí probíhat přímo, ale i tak má norský vězeňský systém podíl na reformách dílčích vězeňských systémů, mimo jiné právě i v oblasti restorativní justice.

2.4 Podoba spolupráce a vliv norského vězeňství

S ohledem na různé podoby vlivu norského vězeňství, jsem si určila tři úrovně inspirace či spolupráce. Jedná se o úroveň ekonomickou, do které zahrnuji především financování z Norských fondů, úroveň koncepční, ve které reflektuji výměnu zkušeností v rámci spolupráce a zavádění nových opatření jako zásadní a jako třetí úroveň jsem si definovala úroveň abstraktní, která spočívá především ve vlivu obecného přístupu k problematice zacházení s vězňnými osobami.

Ekonomickou úroveň jsem představila v předchozí kapitole a je tedy zřejmé, že Norské fondy jsou jedním z významných zdrojů financování českého vězeňství. V rámci programového období od roku 2014 do roku 2021 bylo v programu Spravedlnost vyčleněno 6 000 000 EUR. Díky této spolupráci již vzniklo nové Centrum teoretické a praktické přípravy v oboru dřevovýroba a údržba veřejné zeleně (realizováno díky projektu PDP 4 Nové Sedlo), byly zajištěny informativní materiály pro cizince ve výkonu trestu odnětí svobody (realizováno díky projektu PDP 3 GŘ VS ČR), došlo k amelioraci kapacity pro zacházení s mladými vězni (realizováno díky projektu PDP 7 Kuřim) nebo mimo mnoho dalších vznikly učebny a prostory pro zaměstnávání odsouzených žen (realizováno díky projektu PDP 5 Opava). S porovnáním aktuálního programového období lze uvést, že v předchozím se podpora zaměřovala primárně na výstavbu prostor či jejich úpravu, zatímco v současném období je spolupráce a podpora realizována s důrazem na tzv. soft skills a výměnu dobré praxe. Příkladem může být již zmiňovaný projekt Systém společného vzdělávání (označovaný jako projekt PDP1), který je vytvořený převážně pro sdílení a předávání know-how a vytvoření společné platformy mezi pracovníky VS ČR a dalšími zaměstnanci a odborníky v relevantních oblastech. Druhým příkladem může být projekt Snižování rizik odsouzených prostřednictvím intervenčních programů, který je v realizaci od 1.3.2020. Cílem projektu je zlepšení služeb pro vězňné osoby prostřednictvím zavedení chybějících intervenčních programů, konkrétně poté motivačních programů, programů odborné péče pro uživatele drog a také programů pro otce, u nichž je potřeba nadále podporovat soudržnost rodinných vazeb (Ministerstvo financí České republiky 2021).

Norská spolupráce však nespočívá jen v pouhém financování, součástí veškerých materiálních a finančních přínosů je sdílená zkušenost norských a českých aktérů vězeňství. V rámci financování předem definovaných projektů vzniká i bilaterální spolupráce, která má za účel výměnu profesních zkušeností a dobré praxe. Bilaterální spolupráce probíhá formou kulatých

stolů, job shadowingu nebo například studijních cest³⁴. Je patrné, že se tři zmiňované úrovně (ekonomická, koncepční, abstraktní) prolínají, protože například na základě ekonomické úrovně se projevují koncepční změny, kterými je ale zapotřebí působit na abstraktní formu, jelikož bez pozitivního přesvědčení nebude koncepčních záměrů nikdy zcela dosaženo³⁵.

V rámci koncepční úrovně můžeme vyzdvihnout snahu zvýšení využívání intervenčních programů, která je realizována prostřednictvím již zmiňovaného projektu “Snižování rizik odsouzených prostřednictvím intervenčních programů” (Ministerstvo financí České republiky 2021). Nelze vnímat norskou-českou spolupráci jen z finanční perspektivy. Projekty, které Ředitelství norských nápravných služeb financuje, musí být předem definované a musí splňovat podmínky spolupráce, tudíž Norsko do jisté míry ovlivňuje i koncepční úroveň českého vězeňství. Dále může být za koncepční změnu považován vznik probačních domů, které jsou připravovány na základě inspirace Domů na půli cesty v Norsku³⁶. Z oblasti resocializačních přístupů je jistě i Otevřená věznice v Jiřicích inspirací plynoucí z norských zkušeností, které pramení především z věznice na ostrově Bastøy³⁷. Ačkoli se nejedná o ekonomický vliv norské země, příslušné orgány českého vězeňství se domnívají, že taková praxe je efektivní, úspěšná a v rámci koncepce vězeňství si tak kladou za cíl integrovat tyto zkušenosti do praxe českého vězeňství³⁸ (Ministerstvo spravedlnosti ČR 2016).

Skutečnost toho, že jsme inspirováni norským vězeňstvím a chceme integrovat některé ze zkušeností do české praxe, je také příkladem nejen koncepčních vlivů, ale i těch abstraktních.

³⁴ „Ve dnech 14. až 17. 11. 2018 absolvovali zástupci Ministerstva spravedlnosti, Vězeňské služby ČR a Probační a mediační služby pracovní cestu do Norska. Výprava jednala o možnostech bilaterální spolupráce, setkala se zástupci nápravných služeb a seznámila se se systémem vzdělání příslušníků norské nápravné služby. Cesta se uskutečnila v rámci přípravy projektu s názvem Systém společného vzdělávacího systému, který vznikl ve spolupráci se zástupci norské University College of the Norwegian Correctional Service a který bude financován z Norských fondů“ (Tiskové oddělení Ministerstva spravedlnosti České republiky 2018).

³⁵ Jak například uvádí Alison Liebling společně s Ben Crewe a Susie Hulley, negativní vliv odlišných perspektiv snižuje kvalitu života vězňů (Crewe, Liebling, Hulley 2011). Taktéž Lukáš Dirga zmiňuje u definice humanizace, že jde o proces, který nelze vnímat jen jako kodifikaci lidských práv, současně jde o změnu přístupu a způsobů myšlení k dané problematice (Dirga 2020).

³⁶ Aktuálně lze odkázat na projekt Zpátky do života (označovaný jako projekt PDP3), který cílí na zřízení programových center a výstavbu probačního domu. Cílem této spolupráce je čerpání zkušeností norských partnerů z města Drammen, ve které funguje Probační dům i Dům na půli cesty (Probační a mediační služba 2021c).

³⁷ Otevřená věznice na ostrově Bastøy a otevřená věznice v Jiřicích mezi sebou uzavřely memorandum o spolupráci, která bude spočívat ve výměnných pobytech a v job shadowingu.

³⁸ Lze snahu spatřit i v novém Programovém prohlášení vlády, ve kterém je jeden bod věnovaný rozvoji formátu Otevřených věznic v České republice.

Bez přesvědčení, které nám dodává dobrá zahraniční praxe, by se reforma českého vězeňství za jisté neubírala směrem, kterým se aktuálně ubírá, a tak jen samotná praxe norského vězeňství bez dalších vlivů může být důležitou součástí reformy vězeňských systémů, včetně českého vězeňství.

2.5 Kultura ve věznici

Na věznice je nahlíženo jako na byrokratické organizace, které například Jan Keller definuje jako „*uměle vytvořený nástroj koordinace aktivit většího počtu lidí za určitým pevně stanoveným cílem*“ (Keller 2007: 2). Lukáš Dirga navazuje poté na tuto definici a pokračuje v definování věznic jako byrokratických organizací za pomoci Weberova legálního panství a odkazuje na fakt, že se legitimita v těchto organizacích odvozuje z obecně platných norem, v případě vězeňství z psaných norem, kterým se podřizují (respektive by se měli podřídít) všichni členové organizace (Dirga 2020: 48). Z tohoto pohledu jsou věznice formálním byrokratickým aparátem, který vyžaduje hierarchické uspořádání s jasně vymezenými kompetencemi, s tím související dělbou práce, odpovídající kvalifikací a neosobním jednáním (Weber 1997 in Dirga 2020). Jan Keller dále uvádí, že „*každá organizace v zásadě disponuje formálně ustaveným orgánem, který má pravomoc stanovit a v případě potřeby modifikovat její cíle. V praxi však často bývá stanovení cílů výsledkem soupeření skupin působících uvnitř organizace či vyvíjeních na ni tlak z vnějšku.*“ (Keller 2007: 76). Z vlastních zkušeností nabytých prací ve věznicích, realizovaným výzkumem v rámci bakalářské práce i ze zkušeností Lukáše Dirgy, které popisuje v několika svých dílech, je vidno, že aktéři českého vězeňství se při činnostech spojených s výkonem svého zaměstnání opírají o své osobní zkušenosti a přesvědčení³⁹.

Pro přesvědčení a následné chování, které vychází z osobních zkušeností jednotlivých zaměstnanců, volím zastřešující termín kultury ve věznici. Kultuře v tomto ohledu rozumím jako konceptu, který vytváří morální prostředí ve věznicích. Za vznikem morálního prostředí

³⁹ V článku *Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců* (2014) se Lukáš Dirga společně s Jaroslavou Hasmanovou Marhánkovou pokusili o interpretaci perspektivy dozorců ve vězeňském prostředí. Dle výpovědí dozorců bylo patrné, že se v důsledku jejich pozice a samotného charakteru výkonu práce (převážně represe) staví dozorcí k funkčnosti vězeňského systému jinak než například vychovatelé v mém bakalářském výzkumu. V roli dozorců jde především o demonstraci moci, která z jejich vlastní zkušenosti probíhá i na straně odsouzených. Dozorcí vnímají tento boj mnohdy jako prohraný a označují vězeňský systém za nefunkční (Dirga, Hasmanová Marhánková 2014).

poté může stát vytváření vztahů a s tím související vytváření důvěry a respektu mezi odsouzenými i zaměstnanci⁴⁰. Kultura ve věznici tedy zahrnuje řadu dílčích různorodých oblastí, které ovlivňují každodenní interakce a život jedinců (odsouzených i zaměstnanců) a jsou tudíž důležitou součástí prosazování změn ve vězeňství. Této skutečnosti si je vědoma řada autorů a rovněž relevanci konceptu kultury ve věznici vyzdvihuje samotné MSp společně s VS ČR, kteří tvrdí, že „úspěšnost reformy závisí na personálu a na procesu adaptace“ (Ministerstvo spravedlnosti 2016: 53).

Lukáš Dirga zejména v kontextu kultury ve věznici hovoří o adaptačních mechanismech, kterými označuje proces adaptace aktérů českého vězeňství na psaná pravidla příslušných orgánů a označuje tento proces jako důležitý v rámci studia českého vězeňství (Dirga 2020: 35, 53). Taktéž Hilda Tubex, která vystoupila na konferenci EUROCRIM s příspěvkem zdůrazňující kulturu ve věznici, vnímá tento koncept jako jeden ze stavebních kamenů humanismu (Tubex 2015 in Dirga 2020) nebo Sonja Snacken, která vyzdvihovala adaptaci aktérů vězeňství s ideály humanizace, označovala kulturu ve věznici jako nezbytnou součást implementace psaných pravidel (Snacken 2015 in Dirga 2020). Lze odkázat i na výzkum Alison Liebling, Bena Crewe a Susie Hulley, kteří odhalili negativní vliv odlišných perspektiv uvnitř organizace a vysvětlili tím tak snižování kvality života vězňů. Autoři výzkumu tvrdí, že existuje souvislost mezi hodnotami a chováním zaměstnanců, což ve výsledku odkazuje na diskutovanou kulturu ve věznici⁴¹ (Crewe, Liebling, Hulley 2011).

Kultura ve věznici však nezahrnuje pouze zaměstnance, ale týká se i odsouzených⁴². Například Lukáš Dirga hovoří o maskulinitě v mužském vězeňském prostředí a identifikuje ji jako silný determinant průběhu trestu odnětí svobody. Odsouzení vnímají své tělo jako koncept,

⁴⁰ Například ve věznici na ostrově Bastøy mají odsouzení klíče od svých domků, ve kterých jsou ubytovaní (Sutter 2012). Taková praxe může podporovat budování důvěry a respektu mezi zaměstnanci a odsouzenými.

⁴¹ S odkazem na zmiňovanou perspektivu dozorců je tedy patrné, že na základě špatných zkušeností a následného vytváření hodnot, může docházet ke střetům napříč zaměstnanci, které mohou narušovat aktuální vězeňskou reformu či kvalitu života vězňů. Alison Liebling dále ve svém článku *Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain* (2011) hovoří o tom, že „v některých věznicích se dá přežít lépe, než v jiných“ (Liebling 2011: 530). Odkazuje přitom na odlišné morální klima napříč věznicemi a dále ho vysvětluje rozdílným způsobem zacházení s vězni ze strany vězeňského personálu (Liebling 2011).

⁴² V tomto ohledu lze definovat kulturu ve věznici jako celkové prostředí, přitom jednotlivé skupiny aktérů působící ve věznicích, lze rozdělit na subkultury, tak jako o nich hovoří například Kateřina Nedbálková v knize *Spontáná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici* (2006). Subkulturu definuje jako „skupinu lidí, kteří mají něco společného. Tím společným je obvykle miněň soubor hodnot, norem, postojů, institučních praktik a rolí, které charakterizují určitou skupinu v rámci dominantní kultury“ (Nedbálková 2006: 33).

díky kterému dokáží udržet určitou hierarchii ve vězeňském prostředí. Následující výpověď poukazuje na to, jak vnímá jeden z odsouzených důležitost pracování na své maskulinitě.

„It is always easier for those who have muscles and are strong. Nobody dares to intimidate them and they can be at peace. I figured this out during my first week in prison, so I started working out immediately. The bigger you get, the better you feel: you actually feel more confident. Personally, I like it a lot, I can see from my experience it pays off. I don't know what else we could be doing here. I need to kill time and big muscles often come handy“ (Radek, inmate) (Dirga 2017: 645)⁴³.

Odsouzení jsou vystaveni měřítku maskulinity, a přitom jsou rozděleni na zdatné a silné, kteří mají moc a hubené a slabé, kteří jsou spíše v pozici utlačovaného (Dirga, Lochmanová, Juříček 2015). Zároveň je nutné dodat, že maskulinita či moc nemusí být zprostředkována jen skrze tělo, tak jak si je toho sám autor vědom, moci lze dosáhnout i skrze schopnost manipulace, ekonomický kapitál nebo skrze historii své kriminální činnosti (Dirga 2017). Chování, hodnoty a postoje samotných vězňů, které lze zahrnout do konceptu kultury ve vězení se dají považovat za akt demonstrace moci a ustavování hierarchie.

Dále je možné o kultuře ve věznici ze strany odsouzených hovořit v případě teorie deprivace, ke které se vyjadřoval Gresham Sykes v knize *The society of Captives* (1958). Kniha vznikla na základě studie maximálně střežené věznice ve státě Trenton. Gresham Sykes poukázal na negativní důsledky uvěznění a s tím dával do souvislosti kulturu odsouzených. Izolace a ztráta svobodné vůle pramení v deprivaci, která následně stojí za vznikem vězeňské subkultury. Odsouzení se po příchodu adaptují a přejímají tzv. inmate code, který jim určuje pravidla „správného vězně“, například: nebonzuj, hled' si svého, nevěř dozorcům (Sykes 1958). Odsouzení čelí deprivacím a upravují podle toho své hodnoty, názory a postoje, které v důsledku formují jejich chování a vězeňskou kulturu. Naopak lze hovořit i o importační teorii Johna Irwina a Donalda Cresseyho, kteří zpochybňují, že prostředí je tím nástrojem, který formuje vězeňskou subkulturu odsouzených. Irwin a Cressey jsou přesvědčení, že prostředí není zásadním, odka-

⁴³ Překlad autorky: Vždy je to jednodušší pro ty, kteří mají svaly a jsou silní. Nikdo se neodvážá je zastrašit, a tak mohou být v klidu. Přišel jsem na to během prvního týdne ve vězení, takže jsem okamžitě začal cvičit. Čím větší jste, tím lépe se cítíte: ve skutečnosti se cítíte sebevědoměji. Osobně se mi to moc líbí, ze své zkušenosti vidím, že se to vyplácí. Nevím, co jiného bychom tu mohli dělat. Potřebuji zabít čas a velké svaly mi často přijdou vhod.

zují spíše na importační model, který vyzdvihuje především vlastnosti jedinců ještě před umístěním do vězeňského prostředí, které dle teorie ovlivňují podobu vězeňské subkultury i v případě následného uvěznění⁴⁴ (Irwin, Cressey 1962).

Kultura ve věznici může být tedy rozmanitá a její součástí jsou jak vězněné osoby, tak i zaměstnanci. Alison Liebling používá obdobný pojem morální klima ve vězeňském prostředí a pracuje s kulturou, která je založená na vztahu odsouzený a zaměstnanec. Morální klima je dle Liebling všudypřítomné a dává ho do souvislosti se statistickými výsledky věznic. Na základě výzkumu morálního klimatu vytvořila Liebling MQPL a SQL⁴⁵ nástroje, které dokáží zachytit například well-being odsouzených, profesionalitu zaměstnanců nebo bezpečí a podmínky ve věznici⁴⁶. Alison Liebling ve své studii dokazuje, že věznic s horším morálním klimatem mají i horší výsledky (vyšší míra recidivy, vyšší počet sebevražd atd.). Příčinou jejího zájmu byla skutečnost, že se ocitla ve věznici, kde vnímala management věznic jako zkušený, a přitom vnímala nedostatek kvality ve věznici. Díky MQPL nástroji je možné nahlížet na reformu vězeňství z perspektivy kultury ve věznici, která hraje významnou roli v její funkčnosti (Liebling 2020).

Spatřuji důležitost v zahrnutí konceptu kultury ve věznici do teorie i empirie své práce, protože je neoddelitelnou součástí vězeňství a současně je i kultura ve věznici prvkem, na který norský vliv působí (především v té abstraktní formě, ale zajisté lze vnímat zavádění edukačních center a samotné financování jako prostředek utváření kultury ve věznici). Na tento koncept lze pohlížet z mnoha pohledů, výše uvedená pojetí jsou sice různá, ale vzájemně se nevyklučují.

⁴⁴ V současné době je využíván integrovaný model pro vysvětlení formování vězeňské subkultury, který pracuje s konceptem prostředí i importační teorií současně. „*Integrovaný model vychází z předpokladu, že na podobu vězeňských subkultur má vliv, jak prostředí, do kterého jedinci přicházejí, tak také samotní jedince, kteří dané prostředí, ve kterém posléze žijí, výrazně ovlivňují*“ (Dirga 2020: 47).

⁴⁵ MQPL neboli Measuring the Quality of Prison Life je metodologický nástroj k měření kvality života vězňů. Měření probíhá prostřednictvím dotazníkového šetření, které je realizováno na straně odsouzených, ale i na straně zaměstnanců (k tomu slouží metodologický nástroj SQL, Staff Quality Life). Hlavním konceptem dotazníků je zájem o profesionalitu zaměstnanců a zájem o využívání autority ve vězeňském prostředí (Liebling 2020).

⁴⁶ Nástroj MQPL a SQL byl využit například ve výzkumu Johnsen, Granheima a Halgena (2011), kteří měřili morální klima ve vybraných norských věznicích. Zjistili, navzdory tomu, že je Norsko považováno za zemi s jedním z úspěšných vězeňských systémů, charakteristickým humánním přístupem a všudypřítomným respektem mezi odsouzenými a zaměstnanci, že se výsledky těchto nástrojů zcela nelišily napříč jinými vězeňskými systémy (Johnsen, Granheim, Halgesen 2011).

Kultura ve věznici je významným prvkem, který funguje velmi provázaně. S ohledem na diferenciaci prostředí věznice (odsouzení, zaměstnanci) se zde vytváří subkultury, které se ovlivňují navzájem a vytváří tak prostředí, které je významnou součástí věznice jako takové⁴⁷.

Vězeňská kultura a mezinárodní kontext

Historie českého vězeňství dokazuje, že se kultura ve věznici proměňuje a v posledních letech je na ní kladen stále větší důraz. Dříve byl účel vězení pojímán odlišně a nebyla potřeba zabývat se morálním hlediskem věznice⁴⁸. V současné době s nástupem humanizace ale kultura ve věznici nabývá na významu a jak již bylo několikrát v práci zmíněno, kultura či morální klima, jak jej nazývá Alison Liebling, je zásadním prvkem úspěšnosti vězeňské reformy (Ministerstvo spravedlnosti 2016; Vězeňská služba ČR 2005). Tento prvek může být ovlivňován národním kontextem, ale jistě také tím mezinárodním. S ohledem na skutečnost toho, že vězeňství je esenciální součástí trestní politiky státu (Ministerstvo spravedlnosti 2016), je patrné, že je v národním zájmu spravovat vězeňství co nejlépe. Nezávisle na mezinárodním kontextu, Česká republika spravuje oblast vězeňství tak, aby docházelo ke snižování počtu vězňů, snižování sebepoškozování ve věznicích, zvyšování efektivity výkonu trestu atd., přičemž si příslušné orgány uvědomují důležitost kultury ve věznici. Nicméně nelze upřít vliv i mezinárodnímu kontextu. Jak již bylo uvedeno na příkladu Norska, pomoc ve formě spolupráce, financí či pouhá inspirace je pro vývoj českého vězeňství taktéž významná. Kultura ve věznici není ničím výjimečným a stejně tak jako koncepční změny v podobě výstavby nových prostorů, výstavby probačních domů nebo domů na půli cesty či zavádění nových programů zacházení je i díky mezinárodnímu vlivu transformována v českém vězeňském prostředí.

Konkrétním norským vlivem v oblasti kultury ve věznici může být spolupráce v rámci Norských fondů, na zmiňovaném projektu „Systém společného vzdělávání“. Dále to může být bilaterální spolupráce ve formě pracovních cest. Vybraní zaměstnanci mají možnost strávit čas ve věznici druhé země. Norsko je v tomto případě zemí, kde se kultura ve věznici hodnotí v mnoha ohledech za úspěšnější v porovnání s jinými vězeňskými systémy. Například z výzkumu Eide a Westrheim je velmi kladně hodnocena perspektiva zaměstnanců věznic na výkon

⁴⁷ S konceptem kultury ve věznici nadále pracuji jako s lidsko-morálním aspektem vězeňství a definuji ji jako aspekty, které ovlivňují každodenní interakce a život jedinců (odsouzených i zaměstnanců).

⁴⁸ Důraz na rehabilitaci, snaha o zrušení trestu smrti či přístup normalizace, humanizace atp. nebyli v dřívějších dobách na seznamu plánovaných praktik ve vězeňství. Z toho důvodu usuzuji, že se morální hledisko věznice nestřetávalo s takovým zájmem, s jakým se střetává dnes.

trestu odnětí svobody. Zaměstnanci před nástupem do nápravných zařízení mají povinnost absolvovat dvouleté studium na škole, kde jsou intenzivně připravováni na výkon zaměstnání. Studium zahrnuje určování cílů nápravných služeb nebo například vzdělávání v oblasti metod a přístupu ve vězeňství. Zaměstnanci poté nastupují na své pozice s cílem plnit ideály nápravných zařízení (Eide, Westrheim 2020). Právě tato skutečnost může být důsledkem lepší kultury v norském vězeňském prostředí, avšak vzdělání nemusí být jediným důvodem. S ohledem na nízkou míru odsouzených v populaci se veřejnost staví k rehabilitativnímu přístupu obecně lépe než v jiných zemích. V norské společnosti je pravděpodobné, že se rehabilitativní přístup setká spíše s pozitivní odezvou než s antagonismem (Labutta 2017: 344). Zprostředkování norských zkušeností českým zaměstnancům může pomoci lépe uchopit současné ideály reformy vězeňství a tím zlepšit i současnou kulturu ve věznicích.

3. METODOLOGICKÁ ČÁST

Předkládaná diplomová práce vychází z vlastního realizovaného výzkumu, který zahrnoval pozorování uvnitř některých českých věznic, polostrukturované rozhovory s vybranými aktéry českého vězeňství a analýzu relevantních dokumentů českého vězeňství (legislativní prameny, strategické koncepce rozvoje českého vězeňství a další). Motivací pro výběr zmiňovaných metod byla specifická problematika⁴⁹, kterou tradičně výzkumníci překonávají právě pomocí kvalitativní metodologie (Dirga 2020: 55-60). Již Donald Clemmer využil etnografického bádání ve vězeňském prostředí a jeho teoretická východiska jsou pro penitenciární sociologii dodnes zásadní. Na základě využití etnografické metody z pozice vězeňského sociologa a mnohaletého pozorování uvnitř vězeňského prostředí vymezil pojem prizonizace, který dává do souvislosti se socializací odsouzených do vězeňské kultury (Clemmer 1940). Taktéž Gresham Sykes realizoval etnografii, díky které posléze ve své knize *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison* (1958) rozvíjí koncept vězeňské kultury a zmiňuje deprivace, kterým odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody čelí a formují jejich chování (Sykes 1958). Tradice kvalitativní metodologie ve vězeňském prostředí se promítá i v současné sociologii, známou autorkou vězeňských výzkumů je například Alison Liebling, která využívá kvalitativní metodologii ve vztahu k vězeňskému prostředí a považuje ji za „jednu z nejzákladnějších metod sociálně vědního výzkumu, která poskytuje možnost porozumět těžko dostupnému vězeňskému světu a která je navíc v praxi ověřena několika desítkami let bádání“ (Liebling 2001 in Dirga 2016: 4).

Kvalitativní metodologie byla pro mě výchozí i při realizaci výzkumu v rámci bakalářské práce a díky tomu jsem dokázala překonat překážky, které s sebou výzkumné prostředí neslo. Vzhledem k možnostem, které se mi při bádání naskytly, jsem kromě primárně plánovaných polostrukturovaných rozhovorů využila i etnografického pozorování uvnitř věznice. Na základě vlastních zkušeností i zkušeností tradičních představitelů vězeňských výzkumů jsem se rozhodla pro využití zmiňované metodologie. Vzhledem ke kvalitativní podstatě výzkumu, považuji detailní popis užití metodologie za významný, a tak se v následujících odstavcích věnuji podrobnému popisu jednotlivých kroků svého bádání.

⁴⁹ Prostředí vězeňského světa je právem označováno za prostředí s exotickým charakterem. Totální charakter omezuje prostupnost většinové společnosti. Jedno z nejviditelnějších omezení je fyzická bariéra, z méně viditelných například nedostatek relevantních statistických dat (Dirga 2020: 55-56).

3.1 Nepřístupnost vězeňského prostředí

Od ledna roku 2021 jsem získala možnost spolupracovat s neziskovou organizací, kterou jsem vnímala jako mediátora mezi prostředím většinové společnosti a prostředím vězeňským. Využila jsem této možnosti, zapojila se do činnosti neziskové organizace a získala tak řadu významných výhod pro realizaci mého výzkumu. Díky této spolupráci jsem si vyjednala postavení, které mi umožnilo pravidelný vstup do věznice, pravidelný kontakt s odsouzenými a pravidelný kontakt se zaměstnanci věznic. Vzhledem k těmto příležitostem jsem následně začala shánět prostřednictvím kontaktů respondenty k rozhovorům. Byla jsem v kontaktu převážně se sociálními pracovníky, tudíž se tato skupina pro mě stala primární. Posléze jsem metodou snowball sampling⁵⁰ získala kontakty na ostatní pracovníky věznice. Uvědomuji si, že díky této metodě jsem měla možnost realizovat rozhovory s lidmi, na které bych reálně neměla kontakt a neměla možnost je oslovit.

Kromě metody rozhovorů jsem se v průběhu času rozhodla o etnografické pozorování výzkum. Byla jsem součástí vězeňského prostředí, které mi postupem času umožnilo pohlédnout do skutečností, které na první pohled nejsou známé nebo vypadají jinak⁵¹. Lukáš Dirga ve svém článku *Convict criminology: nový směr vězeňského výzkumu?* (2017) popisuje různé typy výzkumníků s ohledem na míru nepřístupnosti vězeňského prostředí. Outsider, jak nazývá výzkumníka, který je výzkumníkem mimo vězeňské prostředí, se potýká s limitací obeznámenosti zkoumaného prostředí, tím dochází k selektivnímu zachycení zkoumaného tématu, a proto typ výzkumu produkovaný outsiderem hodnotí autor jako nutně metodologicky omezený. Naopak autor hovoří o výzkumnících poloinsiderech. Poloinsideri jsou takoví výzkumníci, kteří jsou součástí vězeňského prostředí. Lukáš Dirga zmiňuje především zaměstnance věznic, avšak s takovým typem výzkumníka se identifikuji i já. Znakem poloinsidera je pravidelný a dlouhodobý pobyt ve věznicích, například z historie můžeme označit i již několikrát zmiňovaného Donalda Clemmera, který může být dobrým ilustrativním příkladem poloinsidera, protože on byl přesně tím typem. Realizoval etnografický výzkum jako vězeňský sociolog. S ohledem na popis jednotlivých typů výzkumníků a zároveň s ohledem na zkušenost, kterou mohu již z důvodů předchozí realizace výzkumu s vězeňskou tematikou porovnat, jsem si vědoma, že s pravidelným a dlouhodobým přístupem do věznice, tedy do reálné praxe vězeňského prostředí jsem nabyla

⁵⁰ Snowball sampling je metoda, kterou využívá často ve svých výzkumech například Lukáš Dirga (Dirga 2012), (Dirga, Hasmanová Marhánková 2014), (Dirga 2016). Jde o metodu, kdy prostřednictvím jednoho kontaktu/jednoho respondenta získáváme respondenty další.

⁵¹ Častým problémem je střet psaných pravidel a reálné praxe.

nových poznatků, které rozšířily mou obeznámenost vězeňského prostředí. Dlouhodobá spolupráce ve vězeňském prostředí se tak stala významnou skutečností, která stála za rozhodnutím realizovat současně s rozhovory i etnografický výzkum ve věznicích.

Etnografický výzkum probíhal od ledna do listopadu roku 2021. Za dobu působení ve věznici jsem si vytvořila vztahy jak se zaměstnanci věznic, tak se samotnými odsouzenými. Lukáš Dirga současně s definicí poloinsidera upozorňuje na malý odstup od zkoumaného terénu, avšak i přes pravidelné docházení do vězeňského prostředí jsem v porovnání s běžnými zaměstnanci věznice docházela v menší míře, a tak jsem nebyla vytižena každodenní praxí natolik, jako by mohli být zatíženi ostatní poloinsideři.

3.2 Budování vztahů a větší obeznámenost s každodenní praxí

Uvědomuji si, že při realizaci rozhovorů i při realizaci etnografického výzkumu je důležité vytvářet s okolím či s respondentem vztah a budovat si důvěru. V případě etnografického výzkumu jsem pozorovala na začátku svého působení jistý odstup. Ráda bych to deklarovala na situaci se zvláštním povolením pro vstup. Během prvních měsíců jsem musela při každém vstupu žádat ředitele věznice, po čase jsem se domlouvala již „jen“ se sociální pracovníci (dále jen SP). První měsíce jsem musela chodit přes vstupní oddělení, kde jsem se podrobila kontrole a čekala až si mě převezme SP. Po nějaké době mi byl udělen vstup se zvláštním povolením, a tak jsem nemusela čekat na SP ve vstupním oddělení a mohla jsem až ke dveřím do areálu budov. Ke konci svého působení jsem došla až do budovy, kde měla kancelář SP a nemusela jsem nikde čekat. Vlivem času, pravidelného setkávání a komunikace se zaměstnanci jsem měla možnost proniknout do věznice bez opatření, které by za normálních okolností platily. Tímto příkladem dokládám proces budování vztahů, který hrál roli v mém výzkumu. Díky vztahům jsem se dostala do prostor, získala kontakty, získala materiály a informace, které pro mě byly dříve nedostupné. Uvědomuji si také, že jsem narážela na vězeňskou problematiku⁵² s SP již od samotných začátků, ve kterých bylo patrné, že je SP nakloněná rehabilitaci a humanizaci, avšak vývojem a postupem času jsem zjistila, že jsou situace, ve kterých se SP staví v opozici k humanizaci a rehabilitaci, a tudíž jsem v závěru vyhodnotila její perspektivu jinak, než bych vyhodnotila na samotném začátku.

⁵² Vězeňskou problematikou mám na mysli otázky týkající se odborného zacházení s odsouzenými, efektivitu programů zacházení a konkrétních situací, které se pojí s výkonem zaměstnání ve věznicích.

3.3 Realizace rozhovorů

Pro realizaci rozhovorů jsem si vybrala metodu polostrukturovaných rozhovorů. Zvolila jsem tento typ rozhovorů s ohledem na možnost flexibilní reakce na respondentovy odpovědi. Výchozím dokumentem se pro mě stal tzv. topic guide, tedy předem připravený seznam témat pro rozhovor. Polostrukturovaný rozhovor na jednu stranu přináší výhodu v tom, že mohu reagovat na situaci a rozhovor v případě potřeby upravit na míru jednotlivých respondentů. Mohu tak být více opatrná v případě citlivých otázek a v případě, kdy z rozhovoru vyplyne nové téma či poznatek, který bych mohla dále rozvíjet, jsem připravená přizpůsobit tomu i průběh rozhovorů. Na druhou stranu, polostrukturovaný rozhovor s sebou přináší úskalí v tom, že musím být schopna aktivně reagovat a velmi dobře se orientovat v problematice vězeňství (Hendl 2005; Jeřábek 1993; Reichel 2009).

Před realizací rozhovorů proběhla tedy důkladná analýza odborných dokumentů a teoretických východisek vztahujících se k oblasti vězeňství. Vycházela jsem také z analýzy strategických konceptů, které odráží současné trendy českého vězeňství – Koncepce vězeňství do roku 2025 a Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015. Ze zkušeností nabytých realizací rozhovorů, jako výchozím zdrojem bakalářské práce, jsem si uvědomila, že oficiální písemné dokumenty a každodenní praxe není jedno a to stejné⁵³. Z tohoto důvodu jsem se aktivně pokusila integrovat do každodenní praxe českého vězeňství a zachytit co největší množství informací, abych byla schopna porozumět celé problematice, lépe se připravit na rozhovory a v důsledku dokázala lépe interpretovat zjištění vyplývající z podstaty práce.

Při samotném kontaktování respondentů jsem kromě zmiňované metody snowball sampling a možnosti pravidelného docházení do věznic využila i tzv. gatekeepera. Gatekeeper je klíčová osoba, která zájemci o vstup pomůže překonat základní administrativní bariéry. V mém výzkumu jsem využila gatekeepera, který mi zajistil vstup do Otevřené věznice v Jiřicích a zároveň mi zajistil možnost rozhovoru s respondenty z řad MSp. Při výběru vhodných osob do mého výzkumného vzorku jsem se pokusila promítnout diverzitu aktérů českého vězeňství. V mém případě se jednalo o diverzitu pohlaví a věku, ale také jsem dbala na to, aby se diverzita vzorku projevila například i na pracovní pozici. Někteří aktéři působí přímo ve věznicích a stojí v pomyslné první linii. Tito zaměstnanci následně vykonávají různé činnosti, které se dají shrnout do dvou základních oblastí, jedna je oblast represe a bezpečnosti, druhá je oblast

⁵³ Mnohdy aktéři českého vězeňství podporovali ideologii, která se neztotožňovala s ideologií příslušných orgánů českého vězeňství. Na totéž naráží i Lukáš Dirga v knize Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů (2020).

rehabilitace. Vzhledem k jejich náplni práce dochází k rozmanitosti perspektiv na problematiku vězeňství. Současně za aktéry českého vězeňství nepovažuji pouze zaměstnance ve věznicích, ale také zaměstnance, kteří zajišťují administrativní, strategickou a organizační činnost. Z toho důvodu jsem do svého vzorku zahrнула i zaměstnance z řad MSp, jelikož i tito zaměstnanci jsou nedílnou součástí českého vězeňství.

Dotazovaných respondentů, za účelem zkoumání aktérských perspektiv, bylo celkem 10. Výzkumný vzorek obsahoval konkrétně respondenty z řad vychovatelů, sociálních pracovníků, dozorců, dále byl doplněn o vedoucího oddělení prevence a stížností, zaměstnance Otevřené věznice v Jiřicích a o tři zaměstnance z řad MSp. Současně jsem ale také realizovala rozhovory s odsouzenými, které jsem vnímala jako doplňkový zdroj pro větší obeznámenost vězeňského prostředí. Takových rozhovorů jsem realizovala také 10. Vzhledem k podmínkám totální instituce jsem tyto rozhovory nenahrávala, ale pouze si zapisovala poznámky. Rozhovory s odsouzenými, které mi zprostředkovaly komplexnější nahlížení na vězeňské prostředí, jsem využila i jako inspiraci při úpravě topic guide.

V případě realizace rozhovorů mimo věznici jsem si rozhovor zaznamenávala na diktafon ve svém mobilním telefonu. Po skončení rozhovoru jsem se pokusila vždy o bezprostřední přepsání zvukového záznamu a zapsání svých postřehů a pocitů, které jsem vnímala během dotazování. Rozhovory probíhaly v rozmezí 40 minut až 2 hodin, podle časového vytížení jednotlivých respondentů. Vzhledem ke koronavirové situaci jsem byla nucena přizpůsobit v několika případech formu účasti rozhovorů. Po zkušenostech z prvního lockdownu⁵⁴ jsem navrhla některým respondentům online rozhovor přes aplikaci Google Meet. Jednalo se hlavně o respondenty, kteří nebyli přítomni přímo ve věznicích. Pokud bych těmto potenciálním respondentům nenabídla alternativní formu rozhovorů, neměla bych ze zdravotních důvodů možnost rozhovory realizovat. Jsem si vědoma, že online podoba rozhovorů s sebou přináší i specifická úskalí. Navázat vztah s respondentem je důležitou součástí rozhovorů, pokud k tomu nedojde, je možné, že výpovědi nebudou upřímné, úplné, pravdivé atp. Příkladem může být i vývoj SP, která se zprvu přikláněla k hodnotám rehabilitace a humanizace, po čase jsem ale získala od SP jiný obraz o vězeňství a nyní jsem přesvědčena, že SP zastává částečně taktéž hodnoty represe

⁵⁴ Značná část mých pracovních i studijních povinností byla přesunuta do online podoby. Po čase jsme s kolegy či spolužáky přišli na to, že online podoba komunikace a realizace povinností se nám zdá být efektivní a užitečná a bylo by dobré tento způsob v některých případech využívat i nadále.

ve vězení. V případě online podoby komunikace a rozhovoru existují limitace v navázání důvěry mezi respondentem a tazatelem, limitace v udržení pozornosti respondenta⁵⁵ nebo například limitace v zachycení nonverbálního chování (Markham 1998). I přes tato omezení považuji alternativní variantu jako přínosnou a využívám ji tedy v tomto výzkumu. Díky této možnosti jsem dokázala zachytit perspektivu respondentů z různých geografických míst, někteří respondenti tuto alternativu dokonce preferovali.

3.4 Realizace etnografie ve vězení

Ve svém výzkumném projektu k diplomové práci jsem primárně plánovala realizovat rozhovory, tak jako jsem je realizovala v rámci bakalářské práce, při které byly mým hlavním výzkumným nástrojem. V tu dobu jsem se poprvé setkávala se zaměstnanci věznic a řešila otázku vězeňství. Byla jsem vděčná za každou možnost kontaktu s vězeňským prostředím a respondenty jsem oslovovala především skrze gatekeepera a známé. Přímý kontakt ve věznicích byl ale pro mě velmi vzdálený. V současné době a v průběhu realizace výzkumu k diplomové práci se mi ale naskytla výjimečná možnost pracovat přímo ve věznicích.

První návštěvy ve věznicích pro mě byly spíše překonáním vlastních předsudků, orientace v prostředí a pochopení bezpečnostních pravidel. Kateřina Nedbálková využívá při popisu svých zkušenosti pojem výzkumnická deprese, která se projevuje pocitem úzkosti z neschopnosti naplnit své výzkumné cíle (Nedbálková 2006). Nemohu říct, že jsem trpěla depresí, ale pocity, které mě v prvních chvílích doprovázely, nebyly plné radosti a pocitu dosažení svých předpokladů, naopak jsem si uvědomila, jak moc je instituce vězení formální⁵⁶. Vlivem pravidelnosti a vývoje spolupráce jsem ale začala vytvářet důvěrné a přátelské vztahy se zaměstnanci věznic, a tak jsem v průběhu času pochopila, jak a proč tyto instituce a činnosti zaměstnanců fungují. Působením dlouhodobé spolupráce a vybudovaných vztahů jsem se při komunikaci se zaměstnanci věznic začala bavit také o mém studiu na Západočeské univerzitě v Plzni. Začala jsem zmiňovat předmět zájmu mé diplomové práce a co vlastně budu do budoucna potřebovat. V mém zájmu bylo realizovat rozhovory se zaměstnanci věznic, realizovat rozhovory s odsouzenými a realizovat zúčastněné pozorování. Veškerý můj zájem byl naplňován vzhledem

⁵⁵ Výzkumník si nemusí být vědom rušivých elementů, které mohou existovat na straně dotazovaného.

⁵⁶ Vězení je plné pravidel a postupů, které nelze obcházet a není úplně možné očekávat individuální přístup. Přístup do vnitřních prostor věznice je omezený, kontakt s odsouzenými není možný bez oficiálních účelů a kontakt se zaměstnanci věznic taktéž není možný vždy a bez předchozí domluvy.

k mému obsahu spolupráce, avšak považovala jsem za povinnost, aby všichni zúčastnění respondenti byli obeznámeni o mých výzkumných záměrech, o tom, že informace a veškerá použitelná data, samozřejmě po jejich souhlase, využiji do své diplomové práce. Zaručená byla i anonymita a diskrétnost. V případě rozhovorů s odsouzenými jsem se věnovala náplni spolupráce a pokud nám zbyl čas a cítila otevřenost ze strany odsouzeného mluvit o jiné oblasti, než byl předmět spolupráce, navázala jsem otázkami vztahujícími se k mé diplomové práci. Tedy ke kultuře ve věznici, k programům zacházení a také jak odsouzení obecně a přímo respondent vnímají výkon trestu a vliv Norska⁵⁷.

Mým etnografickým záměrem nebylo ale získat jen další data vypovídající o perspektivách odsouzených a zaměstnanců k problematice vlivu norského vězeňství, chtěla jsem pochopit prostředí a fungování totální instituce komplexně. Jak několikrát v práci narážím na střet psaných pravidel a každodenní praxe, možnost zúčastněného pozorování mi v několika případech demonstrovala situaci⁵⁸.

Veškerá data, která jsem byla schopna zaznamenat ve vnitřních prostorech věznice, jsem zaznamenávala do poznámek v případě rozhovorů a v případě pozorování jsem si vedla terénní deník, do kterého jsem se snažila zaznamenat nejen verbální a nonverbální chování aktérů, ale také prostředí a veškeré další faktory, které v danou situaci hráli roli. Uvědomuji si, že v důsledku zúčastněného pozorování i realizace polostrukturovaných rozhovorů, jsem byla nepochybně spoluproducentem interpretovaných dat. Ačkoliv jsem se snažila o maximální objektivitu a maximální diverzitu metod a výzkumného vzorku, interpretovaná data jsou do jisté míry selektivním náhledem na projednávané téma diplomové práce.

3.5 Analýza získaných dat

V metodologické části jsem již představila, jak byla data získána, co tomu předcházelo a s čím jsem se musela potýkat. Neoddělitelnou součástí, která na tento metodologický postup navazuje, je analýza získaných dat. Veškerá data byla buď již v písemné podobě (poznámky

⁵⁷ V mnohých případech rozhovor neprobíhal na základě mého zájmu a mých připravených otázek, odsouzení mě často vnímali jako „někoho zvenku“, někoho, s kým chtějí sdílet zkušenosti s jejich pobytem ve věznici. Odsouzení rozhovor v mnoha případech vnímali jako příjemné narušení stereotypu. Stejně tak jako v případě zaměstnanců, odsouzení souhlasili s použitím získaných dat do diplomové práce.

⁵⁸ O těchto střetech budu dále hovořit v empirické části, avšak pro vysvětlenou uvádím nejčastější povahu těchto střetů. Strategické koncepce hovoří o humanizaci a eliminaci represe ve vězeňském prostředí, někteří zaměstnanci jsou přesvědčeni, že nelze represii ve věznici eliminovat, a tak jsou nadále nuceni represivní techniky využívat i ve chvílích, kdy je psanými pravidly doporučováno zaměřit se spíše na humanizující tendence.

z rozhovorů uvnitř věznic, terénní deník) nebo zaznamenána na nahrávací zařízení. V případě záznamu byla data taktéž přepsána do písemné podoby, která byla posléze kódována. Inspirovala jsem se tematickou analýzou, která je přínosnou metodou v případech, kdy výzkumník nemá výchozí teoretické paradigma a nemá jasné epistemologické přesvědčení (Evans 2017). Dle Evanse, který představil nástroj tematické analýzy na vzoru občanské angažovanosti mezi dospělými, lze pomocí tematické analýzy určit, jak sociální konstrukce dokáží odrážet realitu prožitých zkušeností respondentů, jak materiální a v případě mého zaměření spíše sociální kontext dokáže omezit či umožnit přístup ke zkoumané problematice (Evans 2017: 3). Taktéž Lukáš Dirga, který ve svém výzkumu vězeňského prostředí aplikuje polo-strukturované rozhovory, využívá současně i tematickou analýzu a hodnotí ji jako metodu shodující se s logikou kvalitativních metod, které využil (Dirga 2018: 41). Současně se inspiruje Alasuuttarim, který z důvodu úskalí, které spočívá ve spoluutváření dat samotným výzkumníkem, říká, že *„není nutné se neustále hnát za co nejvyšší mírou generalizace, ale spíše se snažit o propojování segmentů dat s cílem dosáhnout postupně stále vyšších úrovní abstrakce, což je v podstatě samo o sobě určitým generalizačním procesem“* (Alasuuttari 1995 in Dirga 2018: 42). Myšlenkou Alasuutarima se inspiroji i já a pomocí tematické analýzy se zaměřením na propojování různých dat se pokouším odkrývat vztahy a souvislosti, které na první pohled nemusí být viditelné a které mi pomáhají pochopit a interpretovat výzkumný problém v komplexní míře.

Shrnutím jsem na základě zvolené metodologie chtěla získat kritický pohled na výzkumný problém, který jsem si definovala jako perspektivu vybraných aktérů českého vězenství na vliv norské spolupráce a snažila se tak odpovědět na výzkumnou otázku, která zní: *„Jakým způsobem je ovlivněno české porevoluční vězeňství norským modelem a jak tento vliv reflektují jeho aktéři?“*.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

V následující části práce popisuji, jak se norský vliv projevuje v českém vězeňském prostředí a jak ho vnímají vybraní aktéři. Zmiňuji dílčí oblasti, které byly diskutovány s respondenty ve vztahu k aplikovatelnosti norských principů. Jednotlivé perspektivy se mezi sebou snažím porovnat a dojít tak k odpovědi na svou výzkumnou otázku. Rovněž se v závěru práce pokouším o komplexní zhodnocení norského vlivu na základě uvedených perspektiv a doporučuji možná řešení v oblasti jeho aplikace.

4.1 Norský vliv

Jak bylo uvedeno již v teoretické části, norský vliv lze reflektovat na několika základních úrovních, které se v českém vězeňství projevují. Pracovala jsem s úrovní finanční, koncepční a abstraktní. Z analýzy, ve které jsem se soustředila na to, jak se tento vliv projevuje a jak ho přijímají vybraní aktéři, vyplynulo, že norský vliv, který se mimo jiné aplikuje v mnoha dalších vězeňských systémech, je ve své podstatě vnímán jako nástroj, který si klade za cíl prosazovat humanizující tendence. Aktéři českého vězeňství spojují norský vliv převážně se snahou o zavádění procesu humanizace a vytváření benevolentních podmínek. Samotná finanční úroveň norského vlivu není aktéry přijímána až tak negativně („nevadí, když nám dávají peníze“), avšak koncepční a abstraktní úroveň norského vlivu již tak kladně přijímána není (tedy „dejte nám peníze, ale nemluvte nám do toho“). Podmínkou poskytnutí finanční podpory je účast norského partnera, což v podstatě znamená, akceptaci norské perspektivy, a tím pádem přijetí i humanizačních principů. V důsledku této podmínky dochází k propojení finanční a abstraktní úrovně norského vlivu. V praxi je pak zmiňované propojení naplňováno koncepční úrovní, tedy realizací jednotlivých projektů a zavádění konkrétních nástrojů.

Měla jsem například možnost navštívit Otevřenou věznici v Jiřicích, která byla vybudována na základě inspirace norské věznice na ostrově Bastøy. Věznice na ostrově Bastøy je sice, mimo jiné, charakteristická svojí specifickou geografickou polohou, ale inspirace spočívala převážně v pojetí výkonu trestu odnětí svobody, zejména docházelo k inspiraci v přístupu rehabilitace, resocializace a přístupu human-ecology⁵⁹. Odsouzení v této věznici mají více možností a příležitostí pracovat na své rehabilitaci, tyto příležitosti ale vyžadují specifický přístup samotných

⁵⁹ Přístup human-ecology se projevuje například zavedením chovatelské a pěstitelské zóny, které najdeme v prostorách Otevřené věznice v Jiřicích. Myšlenkou human-ecology přístupu je, že by se každý odsouzený měl zamyslet nad vztahem k přírodě a vytvářet si vůči ní respekt. Současně je důležité v rámci přístupu vytvářet vztahy mezi sebou a zamýšlet se nad tím, jak jsme vzájemně ovlivňováni ve vztahu k přírodě (Bastøy Fengsel 2012).

zaměstnanců věznic, který lze vymezit v opozici k represí, a naopak ho definovat jako humaní. Rovněž jsem měla možnost nahlédnout do prostor určených pro včelaření. Aktivitu včelaření je možné opět spojit s norským vlivem, protože inspirace a finanční dotace pochází také především z Norska. Při této inspiraci nejde o pouhé vybudování prostor a zajištění potřebných nástrojů, jedná se také o změnu smýšlení při posuzování efektivity programů zacházení. V případě včelaření je důležité přistupovat k této aktivitě jako k prostředku učení se zodpovědnosti⁶⁰. Odsouzení mají možnost na něčem pracovat, starat se o včelstvo, a přitom ve výsledku vidět i finální produkt. Vzhledem k propojení finanční a abstraktní úrovně norského vlivu, která pramení z podmínky akceptace a implementace humanizačních principů, je norská spolupráce vždy koncipována takovým způsobem, který vyžaduje důraz na humanizující smýšlení, které je ve všech případech zásadním významem spolupráce. Výsledkem norského vlivu je tedy neustálé působení na abstraktní úroveň českého vězeňství, kterou lze specificky popsat jako vnitřní nastavení lidí, kteří se podílejí na fungování zmiňované instituce.

Zaměstnance věznic jsem ve svých minulých textech vždy označovala za přední linii, která veškerá nařízení a nastavení českého vězeňství prosazuje v praxi, a tak jsem tuto perspektivu považovala za nejrelevantnější k zodpovězení mých výzkumných otázek⁶¹. Nyní se však zajímám o širší téma, ve kterém je důležitou součástí i MSp, které v této souvislosti stojí de facto na samotném vrcholu hierarchie. MSp je po zhodnocení získaných dat tím hlavním podporovatelem norského vlivu, aktivně spolupráci vyhledává a vytváří, snaží se o promyšlenou implementaci norských prvků do českého vězeňství a v neposlední řadě se snaží působit na zaměstnance ve věznicích tak, aby pracovali ve výkonu svého zaměstnání s důrazem na prosazování norských principů. Perspektivy vybraných respondentů odkryly určitou nesourodost v populaci aktérů českého vězeňství, a tak v následujících kapitolách prezentuji názorové střety a možné důvody odlišných perspektiv.

⁶⁰ Podobným projektem realizovaným v českých věznicích, ale inspirovaným myšlenkou původně z USA, je projekt „Tlapka v dlani“. Odsouzení mají na starost základní výcvik vodících psů. Cílem projektu je „podporovat získávání nových dovedností, kompetencí a u vězňů osob posilovat jejich zodpovědnost. V neposlední řadě má působit i na pozitivní dopad na sociální rehabilitaci odsouzených. Přítomnost štěnat ve věznicích by měla vést taktéž k redukci napětí mezi odsouzenými a k odbourávání stresu“ (Vězeňská služba České republiky 2022).

⁶¹ Analyzovala jsem perspektivu zaměstnanců věznic v oblasti zavádění reformních tendencí, které započaly od roku 1989.

4.2 Aplikovatelnost norských principů

Jedna z úvodních otázek během rozhovorů se týkala obecné představy o českém vězeňství, po které následovala otázka směřující k hodnocení norského vlivu, a co si vůbec respondent pod norským vlivem představí. Vzhledem ke zkušenostem nabytých při bakalářském výzkumu⁶², jsem byla překvapena, že většina respondentů, nezávisle na pracovní pozici, nehodnotí české vězeňství převážně negativně. Respondenti konkrétně využívali pojmů „dobrý“, „není špatný“, „snažíme se“, z čehož usuzuji, že i přes některé individuální negativní zkušenosti respondentů, ke kterým se vyjadřovali v dalších částech rozhovoru, hodnotí vybraní aktéři české vězeňství spíše pozitivně. Argument toho, že i přes negativní zkušenosti a přes jistý odpor k současnému nastavení ve vězeňství, hodnotí aktéři český vězeňský systém pozitivně, může podpořit například výpověď sociální pracovnice, která řekla, že „*celý systém nemůžeme pouze kritizovat, ale slabin jsme si vědomi všichni a dost často odkazujeme jenom na ně*“.

To samé platilo v případě norského vlivu, žádný z respondentů nebyl přímým odpůrcem této ideologie. Nikdo z mého vzorku si nemyslí, že by uplatňování norské praxe vězeňství muselo být pouze špatné, avšak problém se objevil v případě aplikovatelnosti těchto myšlenek do českého kontextu. Perspektiva, která obsahovala negativní představy o implementaci norských principů do českého prostředí, byla zaznamenána jen v případě aktérů působících přímo ve věznicích. Ti v největší míře odkazovali na rigiditu legislativního rámce, na odlišnou vězeňskou populaci (lišící se od té norské), na nedostatek financí a nedostatek personálu. Naopak aktéři, kteří mají na starost prosazování změn⁶³, byli myšlenky implementace norských principů nakloněni a věřili v uskutečnitelnost takového snažení. I tato skupina respondentů byla obezřetná a vyjadřovala názor, že ani norský model nelze implementovat bezhlavě⁶⁴. Doložit to mohu výpovědí respondenta působícího na MSp:

⁶² Ve své bakalářské práci analyzuji reformu českého vězeňství a zkoumám, jak jí hodnotí vybraní aktéři. V mnoha případech se respondenti k dílčím změnám ve vězeňství stavěli negativně a poukazovali na jejich nedostatky či nezamýšlené důsledky.

⁶³ Prosazování změn ve smyslu vytváření strategických koncepcí a jiných oficiálních dokumentů uplatňovaných v českém kontextu vězeňství.

⁶⁴ Z rozhovorů vyplývá, že celkově žádný z aktérů nehodnotí norský model vězeňství zcela negativně. Zároveň ale respondenti dodávají, že nelze všechno převzít. V důsledku odkrývání jednotlivých výpovědí se zdá, že místo primárně uváděných důvodů, jako jsou rigidita legislativního rámce, odlišná vězeňská populace atd., se jedná spíše o to, že respondenti vnímají norský vliv jako apel na humanizaci ve vězeňství, která je v několika případech zaměstnanci ve věznicích kritizována a není přijímána jako efektivní. Blíže se k tomu vyjadřuji v následujících kapitolách empirické části, hlavně poté v kapitolách 8 a 9.

„Působení není bezbřehý. Cokoliv, co chceme aplikovat ze zahraničí, musíme přetvarovat. Je to jak s nádobkou na bábovku, my bereme těsto, ale musí se vejít do naší formy. Není to o kopírování, to ani nejde, nikde není řečený, že kdybychom vzali model z Norska a aplikovali celý tady, že by to muselo nezbytně nutně fungovat. Za mě je lepší cesta postupných kroků. Musíme reflektovat možnosti daného státu, Norové to, myslím si, docela chápou, nic není na sílu, sami to reflektují.“

V případě promyšlené strategie, jak implementovat norský princip v českém prostředí, se aktéři z MSp domnívají, že norský vliv je přínosný a je výhodné a žádoucí ho na naší úrovni prosazovat. Vzhledem k odlišným perspektivám se tak střetávají názory z řad zaměstnanců působících na ministerstvu a z řad zaměstnanců působících ve věznicích. Jednou z příčin, která může k tomuto střetu vést, je rozdílná úroveň informovanosti.

4.3 Informovanost, přímá zkušenost, stereotypní nahlížení

V průběhu dotazování jsem se setkala i s respondenty, kteří nedokázali identifikovat norský vliv v českých věznicích, a to například z důvodu neinformovanosti o realizovaných projektech a otažitosti od vězeňského světa⁶⁵. Jeden z respondentů vnímá vězeňství jen do té míry, do které je s ním v kontaktu.

„O tom Norsku moc netuším. Já to ani neřeším. Já jdu na šestou do práce, mám připravený seznam změn, máme rozvrh, podle toho se řídím a funguju. Udělám si, co mám, a jdu zase domů.“ (zaměstnanec věznice – dozorce)

Výše zmíněný příklad je z mého vzorku nejvíce patrný, avšak také vychovatel hovořil o tom, že se implementuje norská praxe, *„ale neexistují žádné znatelné pozitivní výsledky“*⁶⁶ nebo vychovatelka, která kritizovala Otevřenou věznici v Jiřicích, a přitom ji hodnotila jako *„neurčitý mix rigidního českého vězeňství s prvky norského systému“*. Z těchto tvrzení, ale také dle výsledků mého pozorování a dlouhodobější spolupráce s respondenty jsem přesvědčena, že nedostatek informací hrál (alespoň částečně) roli v utváření perspektivy na danou problematiku.

⁶⁵ Otažitostí od vězeňského světa mám na mysli absenci zájmu o vězeňskou tematiku a nezájem o informace, které by ale měly na zaměstnance ve věznicích z důvodu snahy příslušných orgánů při zavádění nových praktik (současně právě i norských principů) ve vězeňství doléhat.

⁶⁶ Konkrétně narážel na Otevřenou věznici v Jiřicích a na celkovou míru recidivy v České republice. Mně byla ale zástupcem Otevřené věznice v Jiřicích sdělena míra recidivy, která vycházela pouze ze statistik této věznice a realita byla jiná – recidiva v Otevřené věznicí je 7 %.

V obou případech se ukázalo, že tito respondenti nemají přímou zkušenost s konkrétní česko-norskou spoluprací, nemají přesné informace, ale přesto prezentují poměrně vyhraněná tvrzení, které se neztotožňují se statistickými ukazateli a praxí respondentů, kteří tuto zkušenost mají⁶⁷.

Pokud se k norskému vlivu vyjadřoval respondent pozitivně, bylo to vždy na základě vlastní zkušenosti česko-norské spolupráce. Vzhledem k činnosti MSp, které si klade za cíl vytvářet mezinárodní kooperace, jsou zástupci z řad ministerstva vybaveni většími příležitostmi setkat se s norskými principy a více dané problematice porozumět. Zaměstnanci ve věznicích neměli vždy příležitost získat informace o norské praxi a současně to v některých případech ani nepovažovali za náplň své práce, tudíž informovanost o norských principech jim nepřišla důležitá⁶⁸. V tomto ohledu je možné poukázat právě na rozdíl v informovanosti a přímé zkušenosti, který by mohl být příčinou odlišných perspektiv⁶⁹.

Informovanost a přímá zkušenost může být zásadní proměnnou, která dokáže ovlivnit hodnocení norského vlivu. Zaměstnanci ve věznicích, u kterých tyto proměnné absentují, jednají na základě svého úsudku, který v mnoha případech dále zahrnoval stereotypní jednání. Stereotypy, které vybraní zaměstnanci používali, se dotýkali celé oblasti vězeňství. V rozhovorech se zaměstnanci ve věznicích jsem mnohokrát zachytila negativní označení zaměstnanců z MSp, na které je obecně nahlíženo jako na ty, „kteří o fungování věznic neví“. Většina zaměstnanců ve věznicích je přesvědčena, že zaměstnanci z řad ministerstva nemají takové možnosti poznat vězeňské prostředí, tak jako je mají oni sami. Ti na ministerstvu, vycházejí ze zkušeností, které nemohou odrážet realitu za mřížemi, a tak dle zaměstnanců ve věznicích tito jedinci nemohou rozhodovat o tom, co je správné a jakým směrem by se mělo české vězeňství ubírat. Současně také ve velké míře zaměstnanci ve věznicích poukazovali na odsouzené jako

⁶⁷ Tímto tvrzením bych ráda poukázala na skutečnost toho, že někteří respondenti hodnotili vybrané prvky norského vlivu bez konkrétních informací a bez osobních zkušeností. Z toho lze předpokládat, že ve smýšlení o českém vězeňství hrají roli současně i tradiční stereotypy a kultura ve společnosti a s tím související kultura přímo ve věznicích.

⁶⁸ Neznamená to ale nikoli fakt, že zaměstnanci ve věznicích možnost studijních cest, stáží či dalších příležitostí, jak norské vězeňství více poznat nemají. Naopak i mezi zaměstnanci ve věznicích jsou zástupci, kteří tyto možnosti mají a využívají je. V porovnání se zaměstnanci MSp je ale tato četnost menší.

⁶⁹ Sice poukazují na zaměstnance ve věznicích, kteří v konkrétních případech neměli správné nebo dostatečné množství informací, avšak i tak se zaměstnanci ve věznicích považují za osoby, které mají přímou zkušenost z vězení, tuto zkušenost dále hodnotí za nepřenosnou a staví se k zástupcům MSp, jako k těm, kteří mají méně informací. Z pohledu MSp mají obě skupiny aktérů stejnou úroveň informovanosti o realitě za mřížemi, navíc ale respondenti z MSp vyzdvihují příležitost setkat se se zahraniční praxí, realizovat studijní cesty a účastnit se kulatých stolů, a tak naopak v několika případech smýšlejí tak, že jsou to oni, kteří mají větší množství informací v oblasti aplikace norského vlivu.

na ty, „kteří humanizujících tendencí jenom využívají“, a na ty, „kterým se nedá věřit“. Takové stereotypní nahlížení na situaci znemožňuje prosazovat změny ve vězeňství, příkladem může být i výpověď dozorce, který zmínil, že: „Norský fondy nám sypou množství peněz, jasně, že toho musíme využít, oni (MSP/ ti nahoře) si načerpají finance, pak si to mezi sebou rozdělí, no a něco málo pak pustí do vězeňství, aby se neřeklo. Všechno je to o penězích“. Z této výpovědi je patrné, že respondent ministerstvu nevěří, dokonce nevěřil i v další instituce v České republice a poukazoval na korupční jednání, které je, dle jeho slov, všudypřítomné a nevyhneme se mu ani v oblasti vězeňství. Takový pohled na realitu může být v konečných důsledcích rozhodující i v případě, ve kterém se MSP snaží prosadit norský princip v českých věznicích, ale dochází ke stereotypnímu pohlížení na MSP v obecné rovině a tím dochází i k ovlivnění perspektivy v oblasti hodnocení norského vlivu⁷⁰.

Z analýzy zjištěných dat by se mohlo zdát, že zaměstnanci norský vliv neznají, a proto ho hodnotí v mnoha ohledech negativně. Na druhou stranu jsem popsala zaměstnance z řad MSP jako aktéry, kteří změny tvoří a zaměstnance ve věznicích jako aktéry, kteří jednotlivé tendence prosazují v praxi. Vidím tedy určitou logiku v tom, že by zaměstnanci ve věznicích měli být více informovaní o reálné praxi (chování odsouzených, efektivnost aplikovaných změn atd.)⁷¹, tudíž by měla být perspektiva zaměstnanců ve věznicích zásadní a pokud se neshoduje s pozitivním hodnocením norského vlivu, je relevantní se tím nadále zabývat.

4.4 Nedostatek zaměstnanců a odlišná vězeňská populace

Ti zaměstnanci ve věznicích, kteří odkazovali na složitost aplikace norských principů v kontextu českého vězeňství, zmiňovali konkrétně problém v odlišné vězeňské populaci a odlišném početním stavu zaměstnanců. Dle respondentů se potýkáme s problémem nedostatečně naplněné kapacity zaměstnanců ve vězeňství. Naopak tyto respondenti poukazovali na norskou praxi, ve které je početní stav zaměstnanců naplněný a je tím pádem schopný poskytovat takovou péči odsouzeným, jakou si jejich ideologie žádá. Současně i *Výroční zpráva za rok 2020*,

⁷⁰ Lze toto tvrzení doložit řadou dalších podobných výpovědí: „Kdo myslíš, že se do Otevřené věznice dostane? Ti, co si to zaplatí.“, „dali nám peníze na včelaření, no tak ať je můžeme vzít a někdo na tom vydělat, tak se tady postavilo pár prostorů pro včelaření“. Současně je zajímavé poukázat i na stereotypní jednání zaměstnanců z řad MSP. V případě, kdy jsem diskutovala se zaměstnanci z řad MSP o negativním postoji zaměstnanců ve věznicích, někteří ze zástupců poukazovali na syndrom vyhoření a zaměstnance s negativním postojem kategorizovali do skupiny zaměstnanců, „kteří jsou zatíženi vězeňským prostředím, a tak je jasné, že pohlížejí na celou vězeňskou tematiku negativně“.

⁷¹ Viz Dirgova úvaha nad výhodami a nevýhodami různých typů výzkumníka ve vězeňském prostředí. V tomto ohledu jsou zaměstnanci MSP „pouhými“ poloinsidery, naopak zaměstnanci působící přímo ve věznicích insidery.

kteřou publikovala VS ČR, upozorňuje na stále vysokou neobsazenost pracovních míst, a proto jen z toho hlediska lze diskutovat nad chybějícími počty v řadách zaměstnanců (Vězeňská služba České republiky 2021). Avšak dle výpovědi se jedná o mnohem komplexnější problém, který nesouvisí jen s chybějícími počty zaměstnanců, jde taktéž o zatížení administrativou. Řada administrativních povinností, která je u zaměstnanců ve věznicích vyžadována, omezuje jejich aktivitu v ohledu vykonávání primární náplně práce. Například vychovatelka, která reflektovala rozdíl mezi norským a českým vězeňstvím uvedla následující: „u nich je 200 vězňů a 250 zaměstnanců, co se stará o vězně. U nás je 1000 vězňů a 200 zaměstnanců, z nich 40 se o ně stará. Já byla shodou okolností i v Německu, to, co tam obstarávají dva lidi, tak na to my máme tři odborníky, ekonomický a logistika, je to postavený na hlavu, máme hodně zaměstnanců v servisu, administrativa je velká“ a dále pokračovala „když budu třem lidem vymývat mozek, tak jako to dělají v Norsku, tak jsou předělaný. Já mám ale 180 vězňů, když je vězeň bez problémů, tak se mu v podstatě nevěnuju, nemám na ně čas. Kdybych měla méně odsouzených na krku, bylo by to lepší, s každým vězněm přichází další papírování, no a toho mám během dne spoustu“.

Na administrativní zatížení poukázovala většina zaměstnanců ve věznicích. Současně diskutovali nad nedostatkem zaměstnaneckých kapacit, což ve finále vytváří pro respondenty skutečnost toho, že nelze aplikovat norský princip v ohledu důkladnější péče o odsouzené, větší aplikovatelnosti programů zacházení atd. Na další problém narazili převážně zaměstnanci vykonávající represivní složku ve vězeňství, tedy dozorcí a vedoucí oddělení prevence a stížností. Vězeňská populace v Norsku je dle respondentů diametrálně odlišná od té české.

„V Norsku je to úplně jinak prostě, ta společnost je přesvědčena, že je dobře dodržovat zákony a z takových lidí jsou pak složení i vězni, takže oni nejsou tak zkažení jako my. Kdo neokrádá rodinu, okrádá sebe, proč bych to měl dodržovat já, když to nedodržuje ten vedle. U nás je absence morálky, takže u nás by měl stát nad každým mravokárce a všechno hlídat. U nás přijde policajt a řekne nedělejte to, no a co uděláme my? No dělat to budou, chybí respekt k autoritě, chybí morálka, slušnost a z takový společnosti se vybírají odsouzení a ve vězení to bude podpořený tým, že je tam většina recidivistů, kteří jsou morálně zkažení“.

V případě výše zmíněné výpovědi se jednalo o respondenta, který byl přesvědčený o nemožnosti aplikovat norské principy v českém prostředí. Při tomto rozhovoru jsem se pokusila představit perspektivu zaměstnanců MSp, kteří naopak říkají, že ne každý je stejný a že norský princip má jistě pozitivní vliv. Také jsem se pokusila představit svoji perspektivu na Otevřenou

věznici v Jiřicích, kterou jsem měla možnost navštívit, avšak respondent viděl v každé mnou popsané situaci pohotovou reakci vždy ve smyslu „odsouzení toho jenom zneužívají“.

V průběhu interpretace jednotlivých dat, jsem začala přemýšlet nad tím, do jaké míry je tedy norská ideologie neaplikovatelná v českém vězeňském prostředí z důvodu absence dostatečného početního stavu zaměstnanců, odlišné vězeňské populace nebo proto, že jedinci nejsou dostatečně informováni, jednají na základě stereotypů a jednoduše norskému vlivu prostě nevěří.

Vybraní zástupci z řad MSp jsou přesvědčení, že v případě promyšlené strategie, jak aplikovat norský princip, je možné a žádoucí norský vliv podporovat a rozvíjet v českém vězeňství. Zaměstnanci působící přímo ve věznicích se ale domnívají, že to tak jednoduché v případě aplikace norského vlivu není. Tito zaměstnanci odkazovali ve velké míře na odlišnosti, které v českém kontextu znemožňují prosazovat norské principy, avšak rovněž při rozhovorech využívali slovních spojení, které současně odkazovali také na to, jak norský vliv respondenti vnímají a do jaké míry se s ním ztotožňují. Dozorci, vedoucí oddělení prevence a stížností jsou proti norským praktikám v českém vězeňství, současně ale i v případě vychovatelky, která sice podporovala norský vliv v českém vězeňství a poukazovala na nedostatečné množství potřebných zaměstnanců, využila v kontextu norské praxe pojem „*vymejvání mozků*“, nebo například sociální pracovnice, která human-ecology přístup nazývala „*zparchantělým fragmentem*“. Zmiňované nahlížení na norský vliv⁷² není zcela dostatečně rozvinuté v tom ohledu, aby byla norská praxe v českém prostředí vnímána jako zcela přijatelná. Z rozhovorů vyplynulo množství důvodů, proč norský vliv nelze jednoduše aplikovat, ale při hlubším zamyšlení se mi současně ukazuje, že i kdyby došlo k navýšení počtů zaměstnanců či jiným změnám, které by vyřešily kritiku aplikovatelnosti norského principu, aplikovatelnost by z důvodu nedůvěry zaměstnanců a vnitřního nastavení, nebyla ani tak zcela úspěšná. Respondenti v mnohých případech norský vliv oficiálně podporovali, ale plně se s ním neztotožňovali, což se ukázalo ve způsobech, jak o dílčích principech vypovídali – volili velmi pejorativní výrazy⁷³.

⁷² Výše zmíněnými příklady poukazují především na abstraktní úroveň nahlížení zaměstnanců ve věznicích.

⁷³ Z analýzy výpovědí se mi zdá, že oficiální podporování norského vlivu pramenilo z přesvědčení respondentů o povinnosti prosazování norského vlivu, současně ale také protože norský vliv respondenti považovali za dobrý, avšak vnímají ho jako nový a nedokážou své smýšlení, pro ně v tak krátkém časovém horizontu, zcela změnit.

Na základě tohoto zjištění, zdůvodňuji nemožnost aplikace norského vlivu z pohledu zaměstnanců věznic, kromě nedostatečně naplněné zaměstnanecké kapacity a odlišné vězeňské populace, také a především i negativním vnitřním nastavením samotných aktérů. Situace, ve kterých se střetávají různé perspektivy na věc, poukazují na nejviditelnější a zároveň velmi komplikovaný problém vězeňství v tom, že ve společnosti, a tak i mezi zaměstnanci⁷⁴, nalezneme zastánce represivního přístupu a zastánce rehabilitativního přístupu ve vězeňství. Tyto dva přístupy mají dlouhou historii, mají svůj specifický vývoj, ale aktuálně se ocitáme v době, kdy, ačkoliv existuje snaha prosazovat humanizující tendence, můžeme zaznamenat konflikt těchto přístupů v praxi. V teoretické části jsem věnovala pozornost kultuře ve věznici, kterou považuji v tomto ohledu za významnou. Dva zmiňované přístupy ovlivňují, jak na oblast vězeňství jednotliví aktéři pohlížejí, a vzhledem k diverzitě přístupů můžeme v kultuře ve věznici najít určitou nesourodost.

4.5 Kultura v českých věznicích

Mediální zobrazení, ale také výzkumy, například v teoretické části zmíněný výzkum Eide a Westrheim (2020) nebo výzkumy veřejného mínění, poukazují na norskou kulturu ve věznicích jako na funkční aspekt celé ideologie norského vězeňství. Společnost i zaměstnanci podporují činnost nápravných služeb a nezpochybňují konkrétní tendence, které se v norské praxi objevují. Kontext českého vězeňství se ale do jisté míry liší. Kultura ve věznici není tak koherentní prvek, který lze jednoznačně definovat, protože česká společnost není vždy o jednotlivých principech prosazovaných v českém vězeňském prostředí zcela přesvědčena. Příkladem může být zmiňovaný střet mezi ministerstvem a zaměstnanci ve věznicích, kteří na norský vliv pohlížejí odlišně a v důsledku toho vytvářejí různé subkultury.

Jeden ze zaměstnanců ve věznicích – dozorce, představil svoji perspektivu například následující výpovědí: *„V Norsku je to úplně jinak prostě, ta společnost si myslí, že je dobře dodržovat zákony a z takových lidí jsou pak složeni i vězni, takže oni nejsou tak zkažení jako my. Kdo neokrádá rodinu, okrádá sebe, proč bych to měl dodržovat já, když to nedodržíte ten vedle... U nás je absence morálky, takže u nás by měl stát nad každým mravokárce a všechno hlídat... U nás přijde policajt a řekne, nedělejte to, no a co uděláme my? No dělat to budou, chybí respekt k autoritě, chybí morálka, slušnost a z takové společnosti se vybírají odsouzení a ve vězení to bude podpořený tím, že je tam většina recidivistů, kteří jsou morálně zkažení.“*

⁷⁴ V mém případě se jednalo o střet perspektiv mezi zaměstnanci z MSp a zaměstnanci ve věznicích.

Z této výpovědi i z celého pokračování rozhovoru vyplynulo, že je respondent oproti respondentům působícím na MSp, nastaven do velké míry odlišně. Dozorci je přesvědčený, že je v českém vězeňství potřeba represivních praktik a není vhodné aplikovat norský vliv z důvodu humanizujících prvků, které s sebou norská praxe přináší. Jak zmiňuji v teoretické části, pokud má dojít k implementaci norských principů do praxe českého vězeňství, je důležité pracovat i na kultuře ve věznicích. Ta však po zhodnocení dat, primárně v ohledu represivních složek vězeňství není dostatečná pro úspěšnou aplikaci reformních snah.

Sekundárně se však jedná i o odborné zaměstnance, kteří tak společně s dozorcí tvoří subkulturu, kterou hodnotím v mnoha ohledech jako kontradiktorní k subkultuře zaměstnanců MSp. Sociální pracovníce, speciální pedagožka vykazovaly sice určité známky odlišného smýšlení od dozorců, například sociální pracovníce mluvila o vztahu s odsouzenými, který hodnotila jako důležitý a speciální pedagožka hovořila o důležitosti vzájemného respektu mezi odsouzeným a zaměstnancem a také o důležitosti budování důvěry. Avšak při hlubším porozumění je vnitřní nastavení obou skupin zaměstnanců ve věznicích podobné a lze je hodnotit jako negativní v ohledu aplikace norského vlivu v českém prostředí.

Represivní složky odkazují na „*nenapravitelnou povahu vězňů*“ v ohledu aplikace norského vlivu a odborní zaměstnanci spíše reflektují praktické překážky jako je administrativa a nedostatečné množství zaměstnanců. Míra negativního nastavení se liší s ohledem na předmět výkonu svého zaměstnání, proto například speciální pedagožka hodnotila důvěru jako důležitou a sociální pracovníce odkazovala na budování vztahů. Nicméně, jak jsem již poukazovala v předchozí kapitole, vnímám tyto důvody jen jako jedny z dalších důvodů, které stojí za vnitřním odmítnutím prosazování norského vlivu, a tak i odborné zaměstnance řadím do společné subkultury zaměstnanců věznic.

Při sběru dat jsem tak měla možnost poznat dvě odlišné perspektivy. Jedna byla charakteristická odporem reformních snah a z pohledu utváření morálního klimatu ji hodnotím jako negativní, naopak druhá byla charakteristická otevřeným přístupem k pracování na požadovaných změnách. Nelze mluvit o první z perspektiv jako o špatné, nezpochybňuji praxi respondentů, avšak je nutné uvědomit si, že praxe těchto respondentů podporuje jejich stereotypní nahlížení na situaci, a tak i v případě, že by se situace změnila a odsouzený mohl být jiný, než jak jej vnímají tito jedinci, nemělo by to pro zaměstnance žádný velký význam při posuzování dalších skutečností.

Lukáš Dirga ve své knize *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů* (2020), která taktéž pojednává o aktérských perspektivách na humanizující tendence v kontextu českého vězeňství, zmiňuje názorovou nesourodost a věnuje se vnitřním rozporům populace zaměstnanců. Jedním z předmětů zájmu byli příslušníci VS ČR, (které v jeho výzkumném vzorku tvořili především dozorci) a odborní zaměstnanci, kterými byli vychovatelé, sociální pracovníci, speciální pedagogové a psychologové. Při analýze těchto perspektiv Lukáš Dirga došel k zjištění, stejně tak jako já v rámci bakalářského výzkumu, že příslušníci, kteří vykonávají především represivní činnost, jsou skeptičtí vůči efektivitě procesu humanizace a odborní zaměstnanci naopak humanizaci podporují a přejí si, aby byla nadále a více rozvíjena (Dirga 2020: 122, 130-131). Autor tímto zjištěním poukázal na střet mezi zaměstnanci ve věznicích. Současně diskutoval nad významem heterogenity skupiny zaměstnanců, který spočíval v nárůstu stereotypizace mezi uvedenými skupinami, vytváření předsudků a s tím související oslabení spolupráce mezi příslušníky a odbornými zaměstnanci, která je při utváření kultury ve věznicích důležitá.

Při analýze mého výzkumného vzorku se mi tato zjištění potvrdila, a tak jedním z doporučení pro úspěšnou implementaci norských principů by mělo být doporučení klást větší důraznost na spolupráci a budování vztahů mezi příslušníky a odbornými zaměstnanci. Dále jsem si ale všimla, že střet perspektiv lze najít i mezi zaměstnanci ve věznicích a zaměstnanci z řad MSp. V momentě, kdy dochází ke střetu těchto dvou perspektiv, již není tak podstatné, zdali se jedná o příslušníky nebo o odborné zaměstnance, ale spíše o to, že jedni působí přímo ve věznicích a druzí působí mimo věznice. Názorové střety se tak netýkají pouze zaměstnanců působících ve věznicích. Já odkazuji na celý systém vězeňství, který obsahuje řadu aktérských perspektiv, jež netvoří jeden koherentní celek. Naopak definuji vězeňský systém České republiky jako systém plný protichůdných názorů, represivních i humanizujících myšlenek, názorů podložených praxí ve věznicích i názorů podložených statistickou evidencí, které se v mnoha případech neshodují.

4.6 Hegemónní pozice v oblasti vězeňství

Kromě diskuse nad aktérskými perspektivami, považuji za významné zamyslet se i nad samotnou možností čerpat Norské fondy. Při dotazování, zdali je norský vliv dobrý a jaký jiný vliv by případně respondenti volili, jsem si uvědomila, že samotné čerpání finančních prostředků, které je následně podmíněno norskou spoluprací, nemusí být vždy volbou spojenou s přímým zájmem o prosazování norských principů. V následujících odstavcích svoji myšlenku rozvádím.

Zástupci ministerstva bylo Finsko označováno jako další dobrý zdroj inspirace, mezi zaměstnanci věznic se diskutovalo například o Německu nebo Rakousku, které jsou nám, dle jedné respondentky, explicitně řečeno „blíže nejen geograficky, ale také systémově“. Finsko patří mezi skandinávské země, které jsou si v mnohém podobné, avšak, tak jak postřehl i zaměstnanec ministerstva „*Finsko není tak bohatá země jako Norsko, moc se o něm neví a nedokážou si udělat takovou prestiž*“, z toho důvodu není finské vězeňství tolik propagováno, a není tak světově uznávaným vzorem hodným následování. Podobně to platí i pro Německo a Rakousko. Norské vězeňství si skrze finanční dotaci Norských fondů, skrze propagaci a styl spolupráce vytváří hegemonní pozici vězeňství, a přes to, že ve společnosti najdeme jiné alternativy inspirace, není vždy možné si vybírat⁷⁵.

V důsledku aktivní činnosti norské strany⁷⁶ se ve světě vytvářejí myšlenky potvrzující norský model vězeňství jako efektivní a hodný následování. Hlavním argumentem, proč je zmiňované vězeňství tak vysoce hodnocené je, že kriminální recidiva se v této zemi pohybuje okolo 20 %, což je v porovnání s ostatními zeměmi a také v porovnání s Českou republikou výrazně lepší číslo⁷⁷, které může poukazovat právě na efektivnost daného vězeňského systému. Představa o tom, že je norské vězeňství uznávané v jiných zemích, vzniká ale také již z důvodu podoby spolupráce, která vyzdvihuje výměnu zkušeností v podobě stáží a pracovních cest. Z důvodu takové spolupráce, při které nejen přijímáme finance, ale také zkušenosti, know-how a základní ideologii, potvrzujeme pro zbytek světa, že se s norskou ideologií vězeňství ztotožňujeme a snažíme se ji v jisté formě aplikovat v našem kontextu. Vzhledem k tomu, že takový charakter spolupráce je podmínkou a mnoho jiných variant a možností financování českého vězeňství není, můžeme započít diskusi nad tím, do jaké míry s norskou ideologií souhlasíme a chceme ji aplikovat a do jaké míry je současný trend implementace norského vlivu otázkou finančních tlaků.

⁷⁵ Záleží tedy na finančních prostředcích, které nám v případě norské spolupráce pravidelně zprostředkovávají Norské fondy. To, že se Norsko aktivně podílí na propagaci národního vězeňského systému, je poté rozhodující při diskusi nad možnostmi mezinárodní spolupráce pro Českou republiku.

⁷⁶ Pravidelné poskytování finančních prostředků, aktivní spolupráce ve smyslu možnosti pracovních a studijních cest a bilaterální spolupráce. Důraz na výměnu zkušeností a předávání know-how.

⁷⁷ Měli bychom ale mít na paměti, že „*míry recidivy v jednotlivých evropských zemích odrážejí různé právní systémy a trestní právo jednotlivých zemí a interpretovat mezinárodní rozdíly mezi mírami recidivy je tak složité. Dosud není dostupná žádná systematická studie, která by poskytla ucelený přehled měř recidivy v Evropě*“ (Rozum, Tomášek, Vlach, Háková 2016: 59).

Relevanci této diskuse jistě podpoří i skutečnost současného deficitu státního rozpočtu. Situace před koronavirovým obdobím nebyla už v té době dostatečná, pro to, abychom mohli vězeňství reformovat bez ekonomických omezení. Již autoři strategických koncepcí hledají různé finanční alternativy, které by mohli doplnit finanční zdroje pro plánované změny (Ministerstvo spravedlnosti 2016). Taktéž aktéři českého vězeňství jsou si vědomi, že pro tuto oblast je uvolňováno v poměru s jinými typy institucí v České republice malé množství peněz. Jak uvedl jeden z respondentů *„vzhledem ke státnímu rozpočtu a vzhledem k tomu, jak společnost přistupuje k oblasti vězeňství, nemůžeme nalévat do každého hrníčku stejně“*. Současný deficit státního rozpočtu prohlubuje ekonomický nedostatek, který na české vězeňství doléhá, a tak jsou alternativní zdroje ze zahraničí významným doplňkovým příjmem.

K této problematice nedokázal v mém výzkumném vzorku reagovat každý, avšak i tak se mi podařilo zachytit perspektivu respondentů z MSp i zaměstnanců věznic⁷⁸. Názory těchto osob se lišily a zdůvodňují si to především odlišnou představou o výkonu trestu odnětí svobody⁷⁹ a současně si to vysvětlují odlišným názorem o aplikovatelnosti norských principů v českém prostředí⁸⁰.

„Musíme hrát s kartami, které máme“, *„můžeme být rádi, že máme alespoň tuto možnost“* jsou výpovědi, které zviditelňují argument toho, že se v českém vězeňství prosazují tendence, na které jsme schopni sehnat finance. Na druhou stranu respondenti z MSp hodnotí norský vliv jako hodnotný a označují ho za přínosný. Zaměstnanci věznic již tak jednotní v tomto ohledu nejsou, a tak najdeme zástupce, kteří navzdory tomu, že je to jedna z mála alternativ, jak čerpat finance v českém vězeňství, zastávají stejný názor jako respondenti z řad MSp, ale také nalezneme zastánce názoru, že norský vliv dobrý není a nelze aplikovat v českém kontextu.

„Všichni z hora jsou přesvědčeni o stigmatizaci a špatném zacházení ve VTOS (výkon trestu odnětí svobody), ale tak to není, není potřeba vymýšlet norský vliv. Můžeme podávat pomocný ruce, ale musíme si říct, kde to má smysl a kde to nemá smysl. Za mě jsou to vyhozený peníze. Proč už ve VTOS kdovíjak ubírat z toho, že byl za něco potrestaný. Pro toho člověka je to super,

⁷⁸ Ne každý měl přehled o zdrojích financování českého vězeňství, a tak někteří nedokázali zhodnotit, zdali se jedná o pouhý zájem inspirovat se nebo jde také o finanční nedostatek, který vede k tomuto zájmu.

⁷⁹ Odlišnost perspektiv vychází především z rozporu mezi rehabilitativním charakterem vězeňství a represivním pojetím.

⁸⁰ Jak bylo zmiňováno, zaměstnanci ve věznicích si nebyli tak jistí, zdali je možné aplikovat norský princip v kontextu českého vězeňství, naopak zaměstnanci z MSp byli přesvědčeni, že v případě promyšlené strategie, jak norský vliv aplikovat, je výhodné a žádoucí jej aplikovat.

ale pro každého, ať si sáhne do svědomí, udělá to s ním něco, když se mu odpustí? Norský fondy nám sypou množství peněz, jasně, že toho musíme využít, oni si načerpají finance, pak si to mezi sebou rozdělí, no a něco málo pak pustí do vězeňství, aby se neřeklo. Všechno je to o penězích, ale zrovna norský fondy z hlediska užitečnosti, to za mě ne.“ Při generalizaci jednotlivých perspektiv jsem došla k zjištění, že zástupci MSp vidí norský vliv spíše jako žádoucí, kdežto zástupci z věznic norský vliv většinou popisují jako vnucený⁸¹.

⁸¹ Zástupci MSp naráželi na fakt, že se „od Norska máme co učit“, zatímco zaměstnanci ve věznicích poukazovali na „zbytečnost“, „vyhozené peníze“ a „finanční tlaky, které jsou důvodem aplikace norského vlivu v českém vězeňství“

5. ZÁVĚR

Norský vliv se v českém vězeňském kontextu projevuje na finanční, koncepční a abstraktní úrovni. Po analýze bylo zjištěno, že ačkoliv se může jednat o výstavbu nových prostorů nebo o finanční dotace, norský vliv je vnímán jako snaha o prosazení humanizujících tendencí, které vyžadují specifické nastavení lidí. Aktérské perspektivy se ale vzhledem k různorodým pojetím výkonu trestu, která jsou buď represivního charakteru, nebo humanizujícího, střetávají a vytvářejí specifickou kulturu ve věznici, která není zcela připravená pro to, aby mohlo dojít k úspěšnému prosazování reformních ideálů, mezi které patří právě například i prosazování norských principů a vytváření mezinárodní spolupráce. Nicméně mohu vyvrátit domněnky kritických teorií v oblasti norského vlivu, které označují proces humanizace za „kouřovou clonu“, protože, jak je v praxi vidno, norský vliv podněcuje změny, které jsou viditelné, využíváné a aktéry přijímané jako reálná snaha humanizovat.

Při realizaci výzkumu jsem došla k zjištění, že kromě Dirgova diskutovaného střetu aktérských perspektiv mezi odbornými zaměstnanci a příslušníky, dochází rovněž ke konfliktu mezi zaměstnanci ve věznicích obecně a zaměstnanci působícími na MSp. V rámci odlišných perspektiv vznikají stereotypní vzorce chování, jež ovlivňují, jak na sebe jednotliví aktéři pohlížejí, a tím dochází ke snižování efektivity požadovaných změn. Kromě stereotypního jednání je důležité zaměřit se i na informovanost, přímou zkušenost a spolupráci mezi těmito dvěma skupinami. Vzhledem k povaze pracovních pozic jsou zástupci z řad MSp mnohdy vybaveni vyšší informovaností a zaměstnanci ve věznicích naopak větším počtem zkušeností z praxe. Z koncepce vězeňství vyplývá volání po snaze nalézt způsoby, jak aktéry více sblížovat, já navrhuji nejdříve zmírnit vzájemné stereotypní nahlížení prostřednictvím prosazování spolupráce mezi těmito skupinami. Domnívám se, že podpora vzájemného dialogu může podpořit informovanost mezi jednotlivci a eliminovat tak představy jedinců o něčem (například Otevřená věznice v Jiřicích), o čem nemají dostatečné množství informací. Tuto hypotézu by bylo zapotřebí ověřit dalším budoucím výzkumem. Pokud by se prokázalo, že s vyšší informovaností dochází k rozdílnému nahlížení na aplikaci norských principů v českém vězeňském prostředí, bylo by vhodné informovanost systémově podporovat a po čase obdobný výzkum realizovat znovu.

Považuji za důležité také zmínit, že role přímé účasti a dlouhodobého budování vztahů při sběru dat měla významnou hodnotu a nemělo by jí být do budoucna opomenuto. Díky možnosti proniknout za mříže věznic a sledovat aktérské perspektivy v delším časovém rozpětí, jsem narazila na několik skutečností, které bych interpretovala v první chvíli rozdílně, než jak jsem je interpretovala v závěru své práce. Někteří jedinci/zaměstnanci vědí, jak by se měli chovat a jak by měli reagovat ve výkonu svého zaměstnání, z toho důvodu jsem při prvních setkáních nabývala dojmu, že ve věznicích převažuje humanizující přístup a zaměstnanci jsou odpůrci represe. V průběhu docházení do věznic jsem ale postupně odkrývala skutečnosti, které byly zahaleny prvním dojmem a zjistila, že na specifické situace, kterých jsem byla součástí, zaměstnanci nahlíželi s odporem k procesu humanizace. Vlivem budování důvěry a vzájemného vztahu jsem byla po čase obeznána o věcech, které ovlivnily výslednou interpretaci aktérských perspektiv. Z role výzkumníka si tak nesmírně vážím příležitosti pracovat ve věznicích a realizovat tak nedílnou součást mého výzkumného bádání, bez které bych byla úplným outsiderem a měla tak omezené množství dat.

Norský vliv je vnímán vybranými aktéry jako „ztělesnění“ principů humanizace, proto je a priori odmítán zastánci represivního přístupu ve vězeňství. Norský vliv je taktéž vnímám jako jeden z mála možných doplňkových finančních zdrojů, proto je naopak taková možnost jedním z důvodů, proč je kladně přijímán u zaměstnanců MSp. Samotný vliv je následně hodnocen různě s ohledem na řadu proměnných, do kterých řadím především informovanost a přímou zkušenost. Různorodost na poli aktérských perspektiv je poté problematickým prvkem při prosazování požadovaných změn ve vězeňství. Aktérská perspektiva, která ovlivňuje výslednou kulturu ve věznici, by tak měla být součástí diskuse a předmětu zájmu příslušných orgánů, protože jak několikrát ve své práci zmiňuji, kultura ve věznici je v ohledu vytváření efektivního vězeňství velmi důležitá. Rovněž doporučuji, pokud má dojít k efektivní aplikaci norských principů, měl by být norský model prezentován jinak, než jen ve vztahu k tématu humanizace. Norské vězeňství se tak sice prezentuje, ale tato prezentace se v českém prostředí nesetkává zrovna s pozitivním přijetím. Domnívám se, že norský vliv je v případě zaměstnanců MSp úspěšný a dochází ke změně smýšlení, která je zásadní. Avšak v případě zaměstnanců věznic nemá zatím norský vliv tak znatelný výsledek, protože většina zaměstnanců zastupují perspektivu, která se norským vlivem zcela neztotožňuje, a tak v tomto ohledu lze diskutovat spíše nad dilematy norského vlivu než nad jeho úspěchem.

6. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Ahalt C, Haney, C., Ekhaugen, K., Williams, B. 2020. „Role of a US-Norway Exchange in Placing Health and Well-Being at the Center of US Prison Reform“. *Am J Public Health* 110 (1): 27-29.

Alasuuttari, P. 1995. *Researching Culture: Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage Publications.

Barker, V. 2013. „Nordic Exceptionalism revisited: Explaining the paradox of a Janus-faced penal régime“. *Theoretical Criminology* 1 (17): 5-25.

Bhuller, M., Dahl, G. B., Løken, K. V., Mogstad, M. 2019. „Incarceration, recidivism, and employment“. *Journal of Political Economy* 128 (4): 1269-1324.

Clemmer, D. 1940. *The prison community*. New York: Holt, Rinehart and Wilson.

Crewe, B., Liebling, A., Hulley, S. 2011. „Staff culture, use of authority and prisoner quality of life in public and private sector prisons“. *Australian and New Zealand Journal of Criminology* 44 (1): 94-115.

Dirga, L. 2012. „Dopad struktury vězeňského světa na jeho účastníky: opomíjený pohled vězeňských dozorců“. *The Cyan Sociology* (1): 1-8.

Dirga, L. 2016. „Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu“. *Česká kriminologie* 2/2016: 1-12.

Dirga, L. 2017. „Body as a Project: The Relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies“. *Sociológia* 49 (6): 636-656.

Dirga, L. 2017. „Convict Criminology: nový směr vězeňského výzkumu?“. *Česká kriminologie* 1/2017: 1-10.

Dirga, L. 2018. *Humanizace po česku: analýza humanizace na úrovni psaných pravidel a reálné praxe v českých věznicích*. Olomouc: Disertační práce (Ph.D.). Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta.

Dirga, L. 2020. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Dirga, L. 2021. Sociologie za mřížemi? Penitenciární sociologie v České republice. *Sociologický časopis* 57 (4): 411-432.

Dirga, L., J., Hasmanová Marhánková. 2014. „Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců“. *Sociologický časopis* 50 (1): 83-105.

Dirga, L., Lochmannová, A., Juříček, P. 2015. „The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons“. *Sociológia* 47 (6): 559-578.

- Drake, D., H. 2012. *Prisons, Punishment and the Pursuit of Security*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dreisinger, B. 2017. *Incarceration nations: A journey to justice in prisons around the world*. New York: Other Press.
- Eide, H., M., K., Westheim, K., G. 2020. „Norwegian Prison Officers’ Perspectives on Professionalism and Professional Development Opportunities in their Occupation“. *Journal of Prison Education and Reentry* 6 (3): 316-332.
- Evans, C. 2017. *Analysing Semi-Structured Interviews Using Thematic Analysis: Exploring Voluntary Civic Participation Among Adults*. In SAGE Research Methods Datasets. London: Sage Publications.
- Foucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Nakladatelství Dauphin.
- Garland, D. 2001. *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: University Press.
- Gisler, C., Pruin, I., Hostettler, U. 2018. *Experiences with Welfare, Rehabilitation and Reintegration of Prisoners: Lessons Learned?* Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Hendl, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Høidal, A. 2018. „Normality behind the Walls: Examples from Halden Prison“. *Federal Sentencing Reporter* 1(31): 58-66.
- Irwin, J., Cressey, D., R. 1962. „Thieves, Convicts and the Inmate Culture“. *Social Problems* 10 (1): 145-147.
- Jeřábek, H. 1993. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Johnsen B., Granheim, P., K., Helgesen, J. 2011. „Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prisons“. *European Journal of Criminology* 8 (6):515-529.
- Kalvodová, V. 1997. „Evropská vězeňská pravidla – nejvýznamnější dokument mezinárodní penologie“. *Časopis pro právní vědu a praxi* 1: 89-95.
- Karabec, Z. 2001. „K problematice trestání a trestů.“ *Sociologický časopis* 37 (1): 73-88.
- Keller, J. 2007. *Sociologie organizace a byrokracie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kristoffersen, R. 2019. *Some results on recidivism among released prisoners in Norway in 2015–2018*. Norway: University College of Norwegian Correctional Service.
- Kýr, A., Kafková, A. 2007. „Věznice Valdice v historii českého vězeňství“. *Historická penologie* 2017 (2): 1-14.

Labutta, E. 2017. „The Prisoner as One of Us: Norwegian Wisdom for American Penal Practice“. *Emory International Law Review* 31: 229-359.

Liebling, A. 2001. „Whose Side Are We On? Theory, Practice and Allegiances in Prisons Research“. *British Journal of Criminology* 41 (1): 472-484.

Liebling, A. 2011. „Moral performance, inhuman and degrading treatment and prison pain“. *Punishment & Society* 13 (5): 530-550.

Liebling, A. 2020. *Rules, rights and values: exploring the moral quality of prisons*. Nepublikovaná verze pracovního textu. Autorce poskytnuto Lukášem Dirgou.

Markham, A. 1998. *Life Online: Researching real experiences in virtual space*. Walnut Creek: AltaMira Press.

Nedbálková, K. 2006. „Etnografický výzkum ve vězení“. In M. Kocurová (Ed.), *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu*, pp. 1-12. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Pakes, F., Holt, K. 2017. „Crimmigration and the prison: Comparing trends in prison policy and practice in England & Wales and Norway“. *European Journal of Criminology* 1 (14): 63–77.

Pratt, J., Eriksson, A. 2012. „In defence of Scandinavian exceptionalism“. In T. Ugelvik, & J. Dullum (Ed.), *Penal Exceptionalism: Nordic Prison Policy and Practice*, pp. 235-260. London: Routledge.

Reichel, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing.

Rentzmann, W. 1996. „Prison Philosophy and Prison Education“. *Journal of Correctional Education* 47 (2): 58–63.

Rose, Ch., Simpson, C., Ward, K., Longlaker, K., Naylor, A. 2013. „Incarceration within American and Nordic prisons: Comparison of national and international policies“. *The International Journal of Research and Practice on Student Engagement* 1 (1).

Rozum, J., Tomášek, J., Vlach, J., Háková, L. 2016. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Řeháček, M. 2014. *Informace o realizaci standardizovaných programů zacházení s odsouzenými a o realizaci přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky.

Snacken, S. 2015. Human rights – The Gap (Comparative) in Prison Sociology. Příspěvek přednesený na konferenci EUROCRIM 2015. Porto 3. 9. 2015.

Sykes, G., M. 1958. *Society of Captives: A Study of Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.

Synek, J. 2013. *Svobodni v nesvobodě: náboženský život ve věznicích v období komunistického režimu*. Vyšehrad: Ústav pro studium totalitních režimů.

Šmausová, G. 1994. „Physische Gewalt und die Macht des Patriarchats“. *Kriminologisches Journal* 26 (2): 82-104.

Šmausová, G. 1998. *Das Strafrecht und die gesellschaftliche Differenzierung*. Baden-Baden: Nomos.

The Scottish Government. 2019. *Rapid Evidence Review Uses of Restorative Justice*. Scotland: The Scottish Government.

Tubex, H. 2015. How Good Can In a Prison? Příspěvek přednesený na konferenci EUROCRIM 2015. Porto 3. 9. 2015.

Weber, M. 1997. *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta.

OFICIÁLNÍ DOKUMENTY:

Kancelář veřejného ochránce lidských práv. 2021. *Pravidla OSN o minimálních standardech zacházení s vězněnými osobami (Pravidla Nelsona Mandely)*. Příloha rezoluce Valného shromáždění OSN č. 70/175, přijaté dne 17. 12. 2015.

Ministerstvo spravedlnosti ČR. 2016. *Koncepce vězeňství ČR do roku 2025*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky.

Rada Evropy. 2006. *Recommendation Rec (2006)2rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules*.

Vězeňská služba ČR. 2005. *Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015*. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství.

Vězeňská služba ČR. 2021. *Výroční zpráva za rok 2020*. Praha: Vězeňská služba ČR, Generální ředitelství.

OFICIÁLNÍ INTERNETOVÉ ZDROJE PŘÍSLUŠNÝCH ORGÁNŮ:

Bastøy prison. 2012. Bastøy fengsel – Arena for ansvarsutvikling [online]. Dostupné z: <http://www.bastoyfengsel.no/English/bastoy-fengsel-Eng.html>

EEA and Norway Grants. 2019. Status report 2019. Norway Grants: Financial mechanism office [online]. Dostupné z: <https://eeagrants.org/resources/eea-and-norway-grants-status-report-2019>

EEA and Norway Grants. 2021. Programme agreement signed for the Justice programme in Czech Republic. Norway Grants: Financial mechanism office [online]. Dostupné z: <https://eeagrants.org/news/programme-agreement-signed-justice-programme-czech-republic>

Ministerstvo financí České republiky. 2021. Systém společného vzdělávání. Ministerstvo financí ČR – EHP a Norské fondy [online]. Dostupné z: <https://www.eeagrants.cz/cs/programy/spravedlnost/schvalene-projekty/system-spolecneho-vzdelavani-3063>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2021. Meziřezortní pracovní skupina k zaměstnávání vězňů, osob po výkonu trestu a osob se záznamem v rejstříku trestů. Průvodce [online]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/mezirezortni-pracovni-skupina-k-zamestnavani-veznu-osob-po-vykonu-trestu-a-osob-se-zaznamem-v-rejstriku-trestu>

Ministerstvo pro místní rozvoj. 2021. Dotace EU – Evropské fondy v České republice. Programové období 2021–2027 [online]. Dostupné z: <https://www.dotaceeu.cz/cs/fondy-eu/informace-o-fondech-eu>

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. 2017. Alternativní tresty – Portál justice. Aktuality – Portál justice [online]. Dostupné z: <https://justice.cz/web/msp/alternativni-tresty?clanek=vyvoj-alternativnich-trestu-v-ceske-republice>

Probační a mediační služba-a. 2021. Zpátky do života. Probační a mediační služba [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/projekty/pdp3-zpatky-do-zivota/>

Probační a mediační služba-b. 2021. Restorative Justice: Strategies for Change. Probační a mediační služba [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/projekty/restorative-justice-strategies-for-change/>

Probační a mediační služba-c. 2021. Studijní cesta do Norska. Probační a mediační služba [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/projekty/ukoncene/studijni-cesta-do-norska-sdileni-zkusenosti-a-dobre-praxe-v-oblasti-fungovani-a-provozu-probacniho-domu/>

Tiskové oddělení Ministerstva spravedlnosti České republiky. 2018. Rezort spravedlnosti pokračuje ve výměně zkušeností s norskými partnery [online]. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/tiskove-zpravy?clanek=rezort-spravedlnosti-pokracuje-ve-vymene-zkusenosti-s-norskymi-partne-1>

Vězeňská služba České republiky-a. 2021. Program zacházení. Věznice Valdice. Generální ředitelství České republiky [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-valdice/sekce/program-zachazeni>

Vězeňská služba České republiky-b. 2021. PDP 4 Nové Sedlo. Pracovní setkání. Generální ředitelství [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/clanky/detail/pracovni-setkani>

Vězeňská služba České republiky. 2022. Projekt Tlapka v dlani pokračuje. Věznice Jiřice [online]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/organizacni-jednotky/veznice-jirice/clanky/detail/projekt-tlapka-v-dlani-pokracuje>

MEDIÁLNÍ INTERNETOVÉ ZDROJE:

Amnesty International Česká republika. 2019. „Trest smrti v roce 2019: Saúdská Arábie popravila v uplynulém roce rekordní počet lidí. Ve světě ale čísla poprav klesají“ [online]. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/zprava/4792/trest-smrti-v-roce-2019-saudska-arabie-popravila-v-uplynulem-roce-rekordni-pocet-lidi-ve-svete-ale-cisla-poprav-klesaji>

CNN. 2018. „American prison reform inspired by Norway's approach“. CNN“ [online]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2018/03/08/us/prison-reform-north-dakota-norway/index.html>

HuffPost. 2019. „How Norway Is Teaching America To Make Its Prisons More Humane“ [online]. Dostupné z: https://www.huffpost.com/entry/norway-american-prison-system-reform_n_5d5ab979e4b0eb875f270db1

Suttern, J.,D. 2012. „Welcome to the world's nicest prison“. CNN [online]. Dostupné z: <https://edition.cnn.com/2012/05/24/world/europe/norway-prison-bastoy-nicest/index.html>

7. RESUMÉ

The Norwegian influence in the Czech prison system is manifested at the conceptual, financial and abstract level. However, it is perceived by selected actors as a humanising effort, and so is perceived by many of them in a negative light. The thesis highlights various variables that influence the perspective on the aforementioned Norwegian influence. Awareness and direct experience played a role when evaluating specific examples of Norwegian influence. The perspective of actors working in the ministry differs from that of actors working directly in prisons. The diversity in the field of actor perspectives is then a problematic element in promoting the desired changes in the prison system. Actor perspective is one of the building blocks of prison culture. The culture in prison is defined in this thesis as important in the process of advocating for desired changes, and so it is desirable that emphasis is placed on the actor perspective, which is then reflected in the culture in prison. One of the main recommendations in relation to the application of Norwegian influence is the promotion of mutual dialogue between actors in the Czech prison system.